

**ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«НІЖИНСЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ»**

Сидоренко Ю. О.

ВИВЧЕННЯ ТВОРІВ ІЗ МІФОЛОГІЧНИМИ СТРУКТУРАМИ НА ЗАНЯТТЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Навчально-методичний посібник

**ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«НІЖИНСЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ»**

Сидоренко Ю. О.

**ВИВЧЕННЯ ТВОРІВ ІЗ МІФОЛОГІЧНИМИ
СТРУКТУРАМИ НА ЗАНЯТТЯХ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

Навчально-методичний посібник

Ніжин
2025

УДК 821.161.2.09 (072)

С 34

Рекомендовано до друку рішенням Педагогічної ради Відокремленого спеціального підрозділу «Ніжинський фаховий коледж НУБіП України» (протокол № 8 від 03.03.2025 року)

Рецензенти:

Бондаренко Ю. І. – доктор педагогічних наук, професор кафедри української мови, літератури, культурології та журналістики Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

Кисла О. М. – викладач вищої категорії, викладач-методист ВСП «Ніжинський фаховий коледж НУБіП України» ВСП «Ніжинський фаховий коледж НУБіП України»

Сидоренко Юлія Олександрівна

С 34 Вивчення творів із міфологічними структурами на заняттях української літератури: навчально-методичний посібник. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2025. – 98 с.

У посібнику запропоновано практичну модель вивчення художніх творів на основі аналізу їх міфологічного складника. У поданих матеріалах викладено практичне застосування процесу вивчення творів української літератури шляхом застосування новітніх видів концептуально-міфологічного аналізу: словесно-міфологічного, сюжетно-міфологічного, образно-міфологічного, міфологічно-стильового та жанрово-міфологічного. Посібник уміщує систему занять та низку додаткових матеріалів, необхідних для здійснення педагогічного процесу в заданому напрямку.

Навчально-методичний матеріал розрахований для учителів літератури загальноосвітніх закладів, викладачів закладів фахової передвищої освіти та студентів-філологів.

УДК 821.161.2.09 (072)

© Сидоренко Ю. О., 2025

ЗМІСТ

Вступ.....	5
Цикл уроків з вивчення творів із міфологічною образністю для 9 класу	8
<i>Заняття.</i> Поема «Слово о полку Ігоревім» – пам’ятка давньоукраїнської літератури. Міфологічна образність та мовне багатство твору	9
<i>Заняття.</i> Зображення українського національного колориту за допомогою античних міфологічних образів у бурлескно-травестійній поемі І. Котляревського «Енеїда».....	13
<i>Заняття.</i> Українське міфологічне світобачення в романтичній баладі Т. Шевченка «Причинна». Стильові та жанрові особливості твору	16
<i>Заняття.</i> Тираноборчий мотив у поемі Т. Шевченка «Кавказ», його історична та міфологічна першооснови.....	20
Біблійний образ пророка Мойсея в інтерпретації Івана Франка: образно-міфологічний аналіз	23
<i>Заняття.</i> Роль біблійного образу пророка у філософському осмисленні історичного шляху українського народу в філософській поемі Івана Франка «Мойсей».....	25
Давньоукраїнська міфологія в творчості М. Коцюбинського: сюжетно-міфологічний аналіз.....	28
<i>Заняття.</i> Єдність буття людини й природи в повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків»	33
Міфологема «хрест» у творах української літератури: словесно- міфологічний аналіз.....	38
<i>Заняття.</i> Трагедія масової еміграції галицького селянства в новелі В. Стефаника «Камінний хрест». Міфолого-символічні образи твору	41

Експліцитний міфологізм у творчості письменників-модерністів ... 45

Заняття. Фольклорно-міфологічна концепція драми-феєрії
Лесі Українки «Лісова пісня»: духовні й матеріальні грані
людського буття..... 49

Заняття. Роль міфологічної образності в жанрово-стильовій
організації драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня»..... 60

Багаторівневий аналіз міфологічної образності літературних творів 69

Заняття. Єдність християнських та народно-міфологічних вірувань
у змалюванні світу дитинства в кіноповісті
О. Довженка «Зачарована Десна»..... 84

Заняття. Сюжет новели Миколи Хвильового «Я (Романтика)».
Зображення внутрішнього роздвоєння людини у творі.
Символічність образу матері, його зв'язок із християнською міфологією..... 78

ДОДАТКИ..... 83

Ключові поняття міфопоетичного вивчення творів 83

Пам'ятка для читання творів із міфологічними структурами 84

Адаптована стандартна схема аналізу образу-персонажа
міфологічного походження 85

Слов'янські міфічні образи та символи: тлумачення понять 86

Вступ

Міфологія – багатюща спадщина української національної культури, що особливо яскраво представлена в словесній творчості. Письменники часто здійснюють опис вірувань, обрядів, звичаїв та міфологічних поглядів на світ, адже міфомислення є однією з ментальних рис українського народу. Тому необхідним стає аналіз міфологічної образності літературних творів навчальних програм як старшої школи, так і закладів фахової передвищої освіти. Цей висновок підсилюється тим, що серед ключових компетентностей у концепції «Нової української школи» виокремлено «Загальнокультурну грамотність», яка «передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення до розмаїття культурного вираження інших». Тому, належна увага до образно трансформованих міфологічних уявлень під час вивчення творчості українських письменників сприятиме визначенню універсальних і унікальних особливостей національного світобачення митців та вплине на формування культурно-національної ідентичності здобувачів освіти.

Важливого значення набувають ґрунтовні наукові праці фольклористів, етнографів та дослідників української міфології І. Вагилевича, В. Войтовича, В. Гнатюка, В. Давидюка, М. Костомарова, І. Огієнка, С. Плачинди, О. Потебні, Г. Скрипника. Осягнути велич українського етнічного духу, на переконання відомого дослідника В. Войтовича, можна лише за умови пізнання міфорелігійної свідомості, яка поєднує минуле, нинішнє й майбутнє життя народу.

Цей методичний посібник розроблено з метою впровадження у навчальну діяльність нової методичної системи вивчення художніх творів української літератури з міфологічною образністю, що допоможе розкрити унікальні особливості творчості письменників з яскравим міфологічним струменем та осмислити авторське використання міфологічних структур у літературних текстах.

Дидактична роль запропонованої системи полягає в стимулюванні й розвитку когнітивних та світоглядних можливостей старшокласників і студентів. Аналізуючи міфологічний складник твору, здобувачі освіти міркують над філософськими питаннями людського буття. При цьому дослідження елементів міфомислення надає їхній діяльності особливого спрямування, яке полягає в осягненні індивідуальної грані художньої творчості письменників.

Теоретичними засадами запропонованих матеріалів є висновки дисертаційного дослідження з методики навчання української літератури [2]. Наведемо концептуально значущі моменти:

1. Експліцитний міфологізм, на відміну від імпліцитного, має доступну та зрозумілу семантику в процесі осмислення літературного твору.

2. Міфологічні структури експліцитного типу можуть виражатися на сюжетному, композиційному, хронотопному, мовному, образному, проблемно-тематичному, філософському рівнях твору, що залежить від специфіки моделювання письменником загальної концепції художньої дійсності.

3. Основними елементами експліцитно вираженого міфологічного складника є міфологема, образ, сюжет, мотив міфічного походження.

4. Залучення міфологічного елемента в текст залежить від стильової, жанрової природи твору та світоглядних переконань автора.

5. Вивчення літературних творів з експліцитними міфологічними структурами потребує застосування нових спеціальних принципів, шляхів та видів аналізу літературного твору, зорієнтованих на розв'язання головної наукової проблеми.

У цьому посібнику демонструється практичне застосування концептуально-міфологічного аналізу до вивчення літературних творів. На матеріалі творів українських письменників відбувається введення у методичну практику таких видів аналізу, як словесно-міфологічний, сюжетно-міфологічний, образно-міфологічний, жанрово-міфологічний та міфологічно-стильовий. Їх застосування дозволяє нестандартно глянути на відомі літературні джерела і відповідно організовувати процес вивчення.

Навчальна діяльність запропонованих занять ґрунтується на спеціально вироблених принципах: міфолого-концептуального вивчення літератури та підпорядкованих йому міфолого-генетичного та міфолого-функціонального. Перший виявляє фактори, що вплинули на виникнення літературного явища (суспільно-історичні, світоглядні, естетичні особливості доби, в яку написано твір), другий – актуальність твору в наступні часи й епохи.

Міфолого-концептуальний принцип полягає в осмисленні здобувачами освіти художньої концепції тексту в процесі аналізу авторських способів міфологізації зображеного.

Міфолого-генетичний спрямовує учасників навчального процесу на з'ясування походження міфологічних структур твору. Генеза міфологічного компонента тексту допомагає учням і студентам зрозуміти базові засади світобачення, на основі яких письменник змальовує художню дійсність. Цей принцип передбачає визначення у творчому доробку письменника загалом та в літературному творі зокрема запозичень з античної, слов'янської, біблійної або інших етнічних міфологічних систем. Увага до джерельної бази міфів, міфологем, легенд, описів обрядів чи традицій допомагає не тільки розкрити сутнісні ознаки цих компонентів у творі, а й осмислити їхній проблемно-тематичний зміст, провести прямі паралелі між зображеним і міфом. Наприклад, поєднання язичницьких і християнських уявлень про дійсність є засадничими рисами лірики Б. І. Антонича. Тільки

встановивши першопочаткові значення ключових міфологем, здобувачі освіти усвідомлять специфіку світогляду цього українського письменника.

Міфолого-функціональний принцип полягає у вивченні функцій міфологічної образності. Його реалізацію треба розуміти як осмислення ролі міфологізму за трьома напрямками: функції в літературному періоді, у творчості окремих письменників та в структурі літературного твору. Зокрема, ключові позиції міфологізму в системі романтизму, модернізму й неоромантизму – важлива історико-літературна інформація під час вивчення оглядових тем.

Звернення до міфологізму – провідна риса творчості багатьох митців. Наприклад, Леся Українка активно переосмислює сюжети, мотиви та образи античної (драматична поема «Кассандра»), біблійної (драматична поема «Одержима», поезія «І ти колись боролась, мов Ізраїль») та слов'янської (драма-феєрія «Лісова пісня») міфологій. Аналіз її доробку допомагає студентам усвідомити міфологізм як один із головних чинників, які формують авторську картину світу. Аналогічну роботу проводимо у процесі вивчення життя й творчості Б. І. Антонича, Вал. Шевчука та ін.

Під час вивчення окремих літературних творів міфолого-функціональний принцип реалізуємо шляхом багаторівневого дослідження експліцитно представлених міфологічних структур тексту. Така робота охоплює виявлення ролі міфологічної образності на різних рівнях твору: сюжету, композиції, хронотопу, системи образів-персонажів, тематики та проблематики, жанру й стилю. Цілісне осмислення функціональності міфологічних структур допомагає розкрити авторську концепцію літературного твору.

У посібнику подано необхідну теоретичну інформацію, практичні розробки занять та методичні рекомендації словесникам щодо моделювання навчального процесу в заданому аспекті, додаткові матеріали, розраховані для використання в курсі української літератури для здобувачів освіти ЗЗСО (10-11 кл.) та закладів фахової передвищої освіти (І-ІІ курси). Це уможливить якісно вищий рівень викладання предмета.

Література

1. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainskashkolacompressed.pdf>
2. Сидоренко Ю. Методика вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9-11 класах: дис. ... доктор філософії: 014 / Ніжин, 2023.

Цикл уроків з вивчення творів із міфологічною образністю для 9 класу

Організація навчальної діяльності для старшокласників і студентів включає в себе врахування попереднього досвіду здобувачів освіти. Ефективне засвоєння нового матеріалу в старшій школі ґрунтується на знаннях учнів із предметів «Зарубіжна література», «Історія України» та «Всесвітня історія» про найвідоміші міфи античності, біблійні легенди та притчі, власне українські давні вірування та обряди. Систематизувати одержані знання та розширити їх шляхом збагачення новими, розвивати вміння раціонально використовувати їх у практичній діяльності – провідне завдання старшої школи, що для курсу української літератури починається з 9 класу. Саме у 9 класі здобувачі освіти починають вивчати українську літературу за історико-хронологічним принципом. Тому, логічно започатковувати новаційну методичну систему на уроках з вивчення творів із міфологічною образністю в 9 класі, а в 10 і 11 класах розвивати та удосконалювати здобуті знання, уміння і навички.

Зауважимо, що вивчення художніх творів відповідної категорії охоплює весь шкільний курс української літератури, а чинні програми передбачають поступовість вивчення міфологізму в творчості українських письменників. Починаючи з 5 класу, школярі засвоюють наріжні поняття («міф», «літопис», «балада» та «притча»), знайомляться з відповідними зразками художніх текстів. Курс літератури 5-8 класів слугує основою для подальшого осмислення літературного матеріалу в старшій школі.

Пропонуємо цикл уроків з вивчення творів української літератури із міфологічними структурами експліцитного типу починаючи з 9 класу, розроблених на основі застосування концептуально-міфологічного аналізу художнього тексту. Вони стануть важливим етапом подальшого вивчення здобувачами освіти літературних джерел у 10-11 класах чи 1-2 курсах закладів фахової передвищої освіти.

Заняття. Поема «Слово о полку Ігоревім» – пам'ятка давньоукраїнської літератури. Міфологічна образність та мовне багатство твору

Мета: ознайомити учнів із міфологічними образами поеми, розкрити їхню роль у творі; формувати уміння подієвого та словесно-образного аналізу твору: опрацьовувати сюжетні епізоди, цитувати, переказувати прочитане, визначати основні мовні засоби, за допомогою яких виражене міфомислення; виховувати інтерес до минулого, міфологічних уявлень про світ.

Тип. Урок засвоєння нових знань, формування навичок і вмінь.

Вид. Комбінований (урок подієвого та словесно-міфологічного аналізу літературного твору).

Обладнання: текст ліро-епічної поеми «Слово о полку Ігоревім», підручник, ілюстрації до твору.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Підготовка учнів до засвоєння нових знань.

Слово вчителя. «Слово о полку Ігоревім» – найвідоміший і водночас найзагадковіший твір в українській літературі, адже до сьогодення точаться суперечки щодо автентичності «Слова о полку Ігоревім», авторства та жанру твору. Цікавою є і мова тексту, яка поєднує поетичні вислови, художні засоби, властиві книжній літературі та уснопоетичним творам. Художня своєрідність поеми полягає у вираженні міфологічного світогляду наших предків та язичницької релігії. Тому, щоб зрозуміти твір, ми повинні знати міфологічну образність, залучену в сюжет поеми.

Завдання сьогодення уроку – проаналізувати міфологічну словесну образність, котру використав автор у ключових сюжетних точках «Слова о полку Ігоревім», пояснити значення мовних деталей, які мають міфологічне походження, щоб осягнути всю повноту «Слова о полку Ігоревім» як пам'ятки давньоукраїнської літератури. Виконуватимемо це завдання шляхом подієвого та словесно-міфологічного аналізу, тобто будемо рухатися за сюжетом твору, зупинятимемося на ключових сюжетних точках, у яких є важливі для нас мовні конструкції міфологічного походження.

II. Засвоєння учнями нового матеріалу, формування навичок і вмінь.

Уведення нового понятійного апарату:

Ви вже читали твори, у яких автори використовують різні міфологічні образи, мотиви, сюжети, що відображають античні, слов'янські та християнські

уявлення про світ. Але кожен письменник виділяє в них якісь окремі значення, підпорядковує їх власним художнім завданням. Це явище називається міфотворчістю, або міфопоетикою літературного твору.

– Як ви відрізняєте міфічні образи від неміфічних?

– Чи можуть вони мати ключове значення в структурі твору?

– Отже, слова чи словосполучення, що означають імена, назви предметів, істот, ознак, місць часу й простору міфологічного походження, називатимемо міфологемами.

Учнівські доповіді та презентації (за випереджувальним домашнім завданням) про «Міфічні істоти в «Слові о полку Ігоревім», «Фольклорні мотиви в «Слові о полку Ігоревім».

Словникова робота. Учні записують у зошити назви міфічних істот та їхню семантику.

Робота з текстом твору. Колективний аналіз епізодів за планом:

1. Зачитайте вступне слово автора.

- Хто такі Боян і Велес? Як про них сказано в творі?

2. Перекажіть епізод, як Ігор збирається в похід.

- На які язичницькі прикмети звертаємо увагу? Зачитайте ці словесні конструкції.

- Як пояснити сонячне затемнення перед походом?

3. Який сон бачив князь Святослав?

- Назвіть основні мовні деталі в описі цього сну.

- Розкрийте їхній зміст.

- Як його можна розтлумачити?

- Яким передчуттям пройнявся князь від побаченого? Підтвердіть свої роздуми цитатами з тексту.

Пояснення вчителя. Сонячне затемнення й сні мали для давніх слов'ян містичний зміст. У дохристиянські часи Сонце вважали найголовнішим божеством. Тому сонячне затемнення («тьмою всіх його воїнів прикрило») – важливий знак для війська Ігоря. Воно є своєрідним попередженням про майбутню поразку. Перед битвою військо вступає в каламутну воду ріки, що також є своєрідним попередженням про значні втрати. Сон Святослава, як пишуть дослідники, має яскравий і зрозумілий містичний зміст: затуманений місяць – до смерті, затемнення сонця – велика біда, багряне сонце – до втрати. Літературознавці вважають, що символічного значення у творі набуває також використання «принципу

трикратності: битва з половцями триває три дні, Ярославна звертається до трьох сил природи, тричі називає свого чоловіка «ладо». У давній українській міфології це ім'я бога вірного подружжя, родинної злагоди, шлюбу та кохання. Уживання слова «ладо» характеризує Ярославну як вірну дружину.

Зверніть увагу, як автор використовує язичницьку символіку: князі – «чотири сонця», «молоді місяці», зигзиця – символ туги, «чорні хмари» – половці. Важлива риса слов'янського міфомислення – персоніфікація природи – простежується в змалюванні пейзажу. Одухотворено рослини, стихії, птахів й звірів, що дає їм можливість допомагати героям у ключові моменти, впливати на перебіг подій. Простежмо це в тексті поеми.

4. Знайдіть яскраві описи природи. Прочитайте їх.

- Як зображується природа у момент страждань і горя русичів? Виділіть і прокоментуйте важливі мовні деталі.

- Які змінюється природа після поразки русичів?

- Прочитайте плач Ярославни. Чи має він, на вашу думку, містичний зміст?

- До кого звертається Ярославна за допомогою?

- Якими постають сили природи в устах героїні? Поясніть особливості їхнього мовного оформлення.

Пояснення вчителя. Плач Ярославни, доводить учений П. Білоус, «побудований за жанрово-стильовими правилами язичницьких замовлянь. Воно має магічний смисл і сугестивну силу, а його символіка пов'язана з архаїчними уявленнями про світобудову, де головними субстанціями були Сонце, Вода й Вітер». Ярославна ніби закликає їх допомогти Ігореві. Плач Ярославни дослідники розглядають і як церемоніальний елемент поховального обряду: «Вона плаче відкрито, при всіх, на найвищому місці свого Путивля – на міських забралах, звідки відкриваються простори Посейм'я».

5. Прочитайте уривок утечі Ігоря з полону: *«поскочив горностаєм в очерет / білим гоголем на воду. / Зметнусь на борзого коня / і скочив з нього сірим вовком. / І помчав він до луку Дінця, / і полетів соколом під млою»* [4].

- Який вид порівняння тут використано?

Слово вчителя. Усі міфологічні образи «Слова...» тісно пов'язані з основним замислом автора, служать конкретному розкриттю його центральної ідеї (заклику до єднання князів) та вираженню язичницьких поглядів на організацію буття давніх українців.

Виконання дослідницької роботи під керівництвом учителя.

1. Випишіть із тексту поеми мовні вирази, що вказують на певні обряди чи їхні елементи. Поясніть їх. (*«Напитися шоломом з Дону» означає обрядове дійство на знак перемоги в битві та оволодіння ворожою територією*).

2. Знайдіть у тексті, якими містичними властивостями наділені головні персонажі. Як вони описані за допомогою художньої мови? (*Всеволод може «Волгу веслами розкрити, а Дін шоломами вилляти», Ярослав Осмомисл «підпер гори полками», «зачинив Дунаю ворота», Всеслав міг перекинутися на вовка й за одну ніч добігти від Києва до Тмутаракані*).

3. Знайдіть у тексті картини природи. Яким чином автор її міфологізує?

4. Зверніть увагу на фрагменти тексту, у яких розповідається про сон Святослава, плач Ярославни, втечу Ігоря з полону. Які міфологічні елементи тут використано?

III. Узагальнення та систематизація набутих знань та умінь.

Бесіда. Отже, давайте узагальнимо вивчений сьогодні матеріал.

- Що таке міфопоетика?
- Що ми називаємо міфологемою?
- Назвіть міфологеми, наявні в «Слові о полку Ігоревім».
- Які з них, на ваш погляд, є найбільш виразними?
- Як автор міфологізує природу у творі?
- Які язичницькі обряди і традиції описані у «Слові...»
- Який сюжетний епізод з міфологічною образністю вам сподобався найбільше? Чому?

- Які види роботи ви сьогодні опанували?

IV. Підсумки уроку.

Оцінювання учнів. Пояснення домашнього завдання.

Домашнє завдання. Підготуйте характеристику образу Ярославни чи одного з князів. З'ясуйте міфологічні елементи в їхньому зображенні. Доведіть, що ці персонажі наділені міфологічним світоглядом.

Література

1. Білоус П. В. Давня українська література в школі: Навчальні матеріали. Київ: Шкільний світ, 2007. 208 с.
2. Міщенко О. Українська література: підручник для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Генеза, 2017. 280 с.
3. Слово о полку Ігоревім. Київ: Дніпро, 1983. 220 с.

**Заняття. Зображення українського національного колориту
за допомогою античних міфологічних образів
у бурлескно-травестійній поемі І. Котляревського «Енеїда»**

Мета: розкрити роль античних образів у постановці й розв'язанні ключової теми твору; здійснити первинне формування навичок подієвого та концептуально-міфологічного аналізу твору (досліджувати міфологічні образи-персонажі за розвитком сюжету), розвивати здатність характеризувати образи-персонажі міфологічного походження (виділяти міфологічний та український національний компонент), сюжетні епізоди з ним, визначати особливості авторської трансформації міфічних героїв, за допомогою яких виражено авторське міфомислення; виховувати інтерес до античної та української культури.

Тип уроку. Урок засвоєння нових знань, формування навичок і вмінь.

Вид. Урок образно-міфологічного аналізу літературного твору.

Обладнання: текст поеми І. Котляревського «Енеїда», підручники, ілюстрації до твору А. Базилевича «Еней у бою».

ПЕРЕБІГ УРОКУ

І. Підготовка учнів до засвоєння нових знань.

Репродуктивна бесіда:

- Який перший друкований твір написано живою українською розмовною мовою?
- Пригадайте історію видання поеми «Енеїда».
- Який жанровий різновид має поема?
- Назвіть ознаки жанру травестії та бурлеску.
- Який сюжет називається запозиченим, мандрівним?

Слово вчителя. В основі поеми І. Котляревського лежить мандрівний сюжет про пригоди Енея. Він описаний в античних міфах та в поемі славнозвісного римського поета Вергілія. На сьогоднішньому уроці ми з'ясуємо особливості використання міфологічного матеріалу І. Котляревським. Зробимо це за допомогою подієвого та образно-міфологічного аналізу твору, тобто простежимо, як завдяки трансформації античних міфологічних образів письменник зобразив український національний колорит у різних сюжетних точках твору.

II. Засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

1. *Бесіда.* Обговорення античного міфу про Енея.

- Яке інформаційне значення назви твору?
- Яке міфологічне походження має образ Енея?
- Згадайте античний міф про Енея.
- Якою була подорож античного героя до нового царства?

2. *Робота з текстом твору.* Вивчення авторського використання образу античного героя.

- Прочитайте початок поеми, де ми вперше знайомимося з героєм.
- Якими словами названо Енея? (*парубок моторний і хлопець хоч куди козак*).
- На яку національну культуру вказують ці вислови?
- Знайдіть влучні цитати, які характеризують Енея?
- Що має образ від міфологічної першооснови?
- Завдяки яким засобам автор українізує героя?

3. *Робота в малих групах* «Дослідження еволюції образу Енея». Чи змінюється герой за сюжетом твору:

- Які риси характеру виявляються в героя в різних ситуаціях (Еней гостює в Дідоні; Еней і троянці на Кумській землі; Еней у Пеклі; Еней на острові Цірцеї; Еней родичається із царем Латином; Еней бере участь у війні з рутульцями)?

Кожна група пояснює окремий сюжетний епізод, відповідаючи на поставлене вище запитання. Уточнювальні запитання:

- Як засобами бурлеску й травестії зображено героя?
- Наведіть приклади-цитати їхнього мовного оформлення.
- Якими ключовими словами можна означити героя в кожному сюжетному епізоді? (*«парубок моторний», «вміє бісики пускати», «к добру з натури склонний», «правдивий чоловік»*).
- Чи можемо назвати Енея збірним образом українського козака?
- Розгляньте ілюстрацію Анатолія Базилевича «Еней у бою». У який спосіб на картині передано особливості образу Енея, створеного І. Котляревським? Поясніть свою думку.

4. *Аналіз образів античних богів:*

- Яких богів змальовано у творі? (*Зевс, Венера, Юнона, Нептун, Еол та Меркурій*).

- Що спільного в них з образами античних міфів? *(Вони мешкають на Олімпі, утручаються в земне життя).*

- Чи можна богів у поемі «Енеїда» вважати вершителями людської долі? *(Так, бо від їхньої волі залежить багато подій, вони спостерігають за пригодами Енея та втручаються в його мандрівку).*

- Як автор українізує античних богів?

- Знайдіть влучні цитати, котрі характеризують кожного з них? *(Наприклад, Зевс – «од горілки весь обдусь», Юнона – «суча дочка», Нептун – «як карась»).*

- Якими постають боги в різних сюжетних епізодах (змова Юнони з Еолом; суперечка олімпійських богів; Венера просить Вулкана скувати Енеєві зброю; банкет на Олімпі)?

- Що стає об'єктом висміювання в кожному із цих епізодів? *(Наприклад, викриття підкупності та хабарництва; засудження чиновницької сваволі, інтриганства; показ підлабузництва).*

- Доведіть чи спростуйте думку про те, що боги стають головним об'єктом авторської насмішки.

5. Опрацювання інших міфологічних персонажів:

- Хто із земних жителів має міфологічне походження? *(Сивілла)*

- Які риси Сивілли відрізняють її від неміфологічних персонажів?

- Як змальовано в поемі потойбічний світ? Це античний «ад» чи українське «пекло»? *(Ад, але описаний на український лад: тут вечорниці, ігри, ворожіння, народні танці. Назва також трансформується на «пекло» (варіант українського міфомислення)).*

- Які міфічні персонажі зустрічає Еней у пеклі? *(Персоніфіковані абстрактні явища власне української міфології: Дрімота, Зівота, Злидні, всілякі хвороби).*

- Як античні уявлення про потойбічний світ автором українізуються?

III. Узагальнення та систематизація вивченого.

Обговорення тверджень учених:

«Міфологія у поемі стає рамкою, на яку проектується українська історія, де діють переодягнені на український лад античні боги та герої. Це дзеркало, в якому він бачить відбиток власної національної реальності» [1]. (Тамара Гундорова)

Евристична бесіда:

- Яке значення античні міфічні образи мають для змалювання життя українського народу в поемі «Енеїда»?
- Як І. Котляревський поєднує античну міфологію з історією українського народу?

IV. Підсумки уроку. Рефлексія.

Оцінювання учнів. Пояснення домашнього завдання.

Домашнє завдання: дайте письмову відповідь на запитання «Які античні та українські елементи поєднуються в міфічних образах поеми «Енеїда»? Як це допомагає розкрити український національний колорит зображеного?»

Література

1. Гундорова Т. Перевернений Рим, або «Енеїда» Котляревського як національний наратив. *Сучасність*. 2000. № 4. С.120–135.

Заняття. Українське міфологічне світобачення в романтичній баладі Т. Шевченка «Причинна».
Стильові та жанрові особливості твору

Мета: розкрити особливості українського міфологічного світобачення в баладі Т. Шевченка, поглибити знання про баладу як літературний жанр, про використання міфологічних структур у романтизмі, дослідити значення фольклору, обрядовості, народних звичаїв у вираженні ідейного змісту твору; розвивати аналітичне мислення шляхом формування знань та вмінь здійснювати жанровий та структурно-стильовий аналіз твору з урахуванням експліцитного міфологізму (розпізнавати міфологеми-символи, оцінювати їхнє значення з погляду жанрової та стильової специфіки твору); виховувати цікавість та повагу до духовних надбань українського народу.

Тип. Урок засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Вид. Комбінований (урок жанрово-міфологічного та міфологічно-стильового аналізу літературного твору).

Обладнання: текст балади «Причинна» Т. Шевченка, аудіозапис пісні «Рече та стогне Дніпр широкий», ілюстрація В. Касіяна до балади, підручники.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Підготовка учнів до засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Актуалізація опорних знань.

Мозковий штурм.

- Що таке фольклор?
- Згадайте визначення балади.
- Назвіть основні ознаки балади як жанру.
- З яким літературним напрямком пов'язана рання творчість Т. Шевченка?
- Яке місце посідають міфологія та фольклор у системі романтизму?

Мотивація навчальної діяльності.

Слово вчителя, постановка наскрізних проблемних питань. Сьогодні ми вивчимо твір, який має велику популярність. Це балада Т. Шевченка «Причинна». Її перші строфи вже давно стали народною піснею, їх виконують під фортепіанний супровід та як хоровий твір. Вражаючим є нещодавній рекорд: «176 кобзарів з усієї України одночасно виконали пісню, що зафіксовано в Книзі рекордів України як наймасовіше виконання кобзарської пісні» [1]. А у 2017 році вийшов український короткометражний анімаційний фільм «Причинна».

У чому ж секрет безсмертя романтичної балади Т. Шевченка? У темі про вірне кохання, романтичній оповіді трагічного сюжету чи у використанні народного міфологізму?

Які жанрові та стильові риси вирізняють цей твір Т. Шевченка, які особливості раннього періоду творчості Кобзаря виявилися в ньому?

Відповіді на ці запитання ми спробуємо дати протягом сьогоднішнього уроку.

II. Засвоєння нових знань, формування умінь та навичок.

1. Виразне читання вголос та мовчазне читання початку балади.
2. Евристична бесіда:
 - Розкажіть, які кольори, звуки й відчуття викликає у вас цей уривок.
 - Прослухайте початок пісні «Рече та стогне Дніпр широкий» у виконанні Національного заслуженого академічного народного хору України імені Григорія Верьовки та розгляньте ілюстрацію художника В. Касіяна.
 - Прокоментуйте, яким чином у кожному з мистецьких творів відображено зміст балади.

- Доведіть, що початок балади має стильові ознаки романтизму та жанрові властивості балади. (*Поєднання реального та фантастичного у змалюванні природи, її одухотворення: Дніпро «реве та стогне», «сердитий вітер завива», використання гіперболи – хвилі підіймаються «горами», зорову картину доповнюють звукові образи шторму, сичів*).

3. Обговорення основної сюжетної лінії балади.

- Що означає слово «причинна»?
- Що зумовило блукання героїні темної ночі?
- Як автор описує обряд ворожіння? Яка його роль у сюжеті твору?
- Які міфічні істоти й символи наявні в тексті?
- Хто порушив нічну тишу? Що символізують ці істоти?
- Які фольклорні елементи автор постійно використовує у творі? (*постійні епітети, пестливі слова*).

- Що ви знаєте про русалок? Як дії цих міфічних істот змальовано у творі?

Доповнення вчителя. Для створення тривожного настрою та підсилення напруги автор використовує в баладі слов'янські образи-символи: «сич – птиця-віщун, провісник біди; голуб і голубка – символи любові й вірності в коханні; зозуля – птиця, що відміряє людські літа; бита дорога – до розлуки, смерті. Важливе значення має і «блідий місяць»: за уявленнями язичників, нічне світило має великий вплив на все живе на землі; блідий лик підкреслює належність до темних сил. Містику ночі доповнює повір'я про «спів третіх півнів», після якого русалки «шелеснули в воду». Півень, за народними віруваннями, – проганяє нечисту силу, виступає своєрідним рятувальником від злих духів. Смерть головної героїні пов'язана з містичними діями русалок. Відповідно до слов'янських уявлень, ці небезпечні міфологічні істоти «взяли її, сердешную, Та й залоскотали» [1].

4. Читання вголос фіналу балади.

- Який народний обряд змальовано в кінці твору?
- Чому на могилах сиріт посадили явір та червону калину?

III. Узагальнення й систематизація вивченого матеріалу.

1. Евристична бесіда.

- Які ознаки романтизму притаманні цій баладі? (*Мелодійність, тема кохання, схильність до фантастики, ніжні звертання*).
- Назвіть міфологічні елементи, наявні у творі. (*Обряди ворожіння і поховання, образи русалок, сичів, третіх півнів, блілого місяця*).

- Яким чином вони романтизують зображене в баладі? (Пояснюють стан головної героїні, впливають на сюжет твору, налаштовують на тривожний стан, підсилюють драматизм ситуації, залучають фантастичний компонент в оповідну частину).

- Визначте ідею твору. Чи допомагають її розкрити народні звичаї, які описує автор?

2. Метод «Прес». Використовуючи схему методу «Прес», доведіть, що «Причинна» за жанром романтична балада:

Я вважаю,...

Тому що,...

Наприклад,...

Отже,...

IV. Підбиття підсумків уроку. Рефлексія.

Оцінювання учнів. Пояснення домашнього завдання.

Домашнє завдання:

1. Підготувати усне повідомлення на одну з тем: «Мотив метаморфози в ранніх баладах Т. Шевченка», «Українське міфологічне світобачення в ранніх баладах Т. Шевченка», «Художня роль міфологічної образності в баладі Т. Шевченка «Причинна».

2. Переглянути анімаційний фільм «Причинна» (режисер А. Щербак). Пояснити, у який спосіб у фільмі виражені міфологічні елементи.

Література

1. Мамедова О. Інтерпретація балади «Причинна» з позицій естетики романтизму. *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України*. 2006. № 6. С. 28–30.

2. На струнах душі народу. URL: http://www.kozatstvo.org.ua/publications/uk_r.php?d=a&i=2486

3. Шевченко Т. Г. Кобзар. Київ: Варта, 1993. 640 с.

Заняття. Тираноборчий мотив у поемі Т. Шевченка «Кавказ», його історична та міфологічна першооснови

Мета: розкрити історичну та міфологічну основи твору, визначити художню роль міфологічних структур у різних частинах твору; розвивати вміння здійснювати подієвий аналіз твору, зокрема визначати конфлікт і розкривати художню роль вставної легенди для сюжетно-змістової концепції твору; виховувати почуття національної гідності та повагу до борців за свободу.

Тип уроку. Засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Вид. Сюжетно-міфологічного аналізу літературного твору.

Обладнання: текст поеми «Кавказ» Т. Шевченка, ілюстрації до поеми Т. Шевченка «Кавказ» Івана Їжакевича, «Прометей» Б. Вальєхо чи В. Кушніра.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Підготовка учнів до засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Актуалізація опорних знань.

Бесіда.

- Що вам відомо про війну на Кавказі в першій половині XIX століття?
- Ким доводився Яків де Бальмен Т. Шевченку?
- Яка подія стала поштовхом до написання поеми «Кавказ»?
- До якого періоду творчості Кобзаря належить цей твір?

Мотивація навчальної діяльності.

Слово вчителя. Рядки з поеми «Кавказ» «Не вмирає душа наша, не вмирає воля» стали відомими афоризмами. Сьогодні ми з вами спробуємо зрозуміти, який зміст вклав у ці слова Т. Шевченко, а також простежимо, як вони пов'язані з незламністю античного Прометея.

Учні записують озвучені рядки з поеми як епіграф до уроку.

II. Засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Евристична бесіда. Обговорення античного міфу про титана:

- Згадайте античний міф про Прометея, який ви прочитали вдома (учні вдома виконували випереджувальне завдання ознайомитися з давньогрецьким міфом).

- Яка суперечність (між ким? чому?) змальована в ньому? У яких образах вона втілена?

- Яке символічне значення має образ Прометея?

- Як розв'язано протистояння в міфічній оповіді?

- Розгляньте ілюстрації до твору. Чи розкривають художні полотна універсальне (незламність духу) значення міфу про античного титана? Свою думку аргументуйте.

- Якими засобами художники змогли передати нездоланність Прометея, ідею міцності духу?

Доповідь підготовленого учня «Образ Прометея в літературі».

Обговорення тверджень ученого. На думку О. Ткачук, «поема «Кавказ» написана в річищі «романтичної концепції прометеїзму», що утверджувала образ сильної особистості. Романтична традиція бачила в постаті титана символ жертви й самопосягати заради загального добра.

- Чи таким постає Прометей у поемі Т. Шевченка? Доведіть свою думку.

Робота з текстом твору. Вивчення авторського використання античного міфу.

1) Читання вголос вступної частини поеми. Евристична бесіда:

- На яких рисах титана Прометея акцентує увагу Т. Шевченко?

- Виділіть ключові мовні вирази, що вказують на стійкість Прометея.

- Які ідеї виражено у виділених висловах?

- Поясніть символіку образу орла.

2) Читання рядків, у яких ліричний герой звертається до Бога.

- Яку ідею закладено в цій частині поеми?

3) Прочитання останніх рядків поеми «Кавказ»

- До чого закликає автор? Проти чого спрямовані його сатиричні удари?

- Якими словами Т. Шевченко підтримує горців? («Борітеся – поборете...»)

- Чи співзвучна ця фраза зі вставним епізодом про Прометея на початку твору?

III. Узагальнення та систематизація вивченого.

Визначення сутності конфлікту поеми:

- У чому полягає головний конфлікт твору?

- Чи пов'язаний він із міфом про Прометея?

- Яку роль виконує вступна частина у вираженні головної суперечності поеми?
- Чи погоджуєтеся ви з думкою М. Зерова: «Постать міфічного титана є центральною в поемі. В образі Прометея показано незламність і безсмертя людського духу, його здатність протистояти ворожим силам». Обґрунтуйте свою позицію.

Слово вчителя. В образі Прометея показано незламність і безсмертя людського духу, його здатність протистояти ворожим силам. Автор використовує закладену в цій міфологічній структурі ідею нездоланності духу з метою конфліктоутворення, розгортання тираноборчого мотиву поеми, підсилення віри в неминучу перемогу поневолених народів: «Не вмирає душа наша, не вмирає воля», «не скує душі живої», «не вип'є живущої крові».

IV. Підсумки уроку. Рефлексія.

Оцінювання учнів.

Домашнє завдання. Вивчити напам'ять уривок із поеми «Кавказ» (вступ), підготувати розповідь про особливості використання Т. Шевченком давньогрецького міфу у своєму творі.

Література

1. Ткачук О. Інтертекст поеми «Кавказ» Тараса Шевченка: прометеїзм в орієнтальному дискурсі. Тернопіль: Медибори, 2012. 131 с.

Біблійний образ пророка Мойсея в інтерпретації Івана Франка: образно-міфологічний аналіз

Вагоме місце у багатогранній діяльності Івана Франка посідає Біблія. Цю культову книгу І. Франко опрацював як мислитель, вчений і митець художнього слова. Біблія стала для письменника предметом глибокого вивчення (праця «Поема про сотворення світу», 1904 р.), популяризації серед народних мас (наукова праця «Сучасні досліді над Святим Письмом», 1908 р.), а також джерелом ідей та образів його літературної творчості. Іван Франко активно використовував біблійні образи та сюжети для вираження своїх світоглядних переконань та суспільно-політичних поглядів. «Біблію, – писав митець, – можна теж вважати збіркою міфів, легенд і психологічних мотивів, які в самій Біблії опрацьовані в такий чи інший спосіб, зате сьогодні можуть бути опрацьовані зовсім інакше, відповідно до наших поглядів на світ і людську природу» [5, с. 264].

Найяскравіше філософське осягнення християнської міфології представлено у поемах «Мойсей», «Смерть Каїна» та ліричних творах («Легенда про Пілата», «Христос і Хрест», «Сікстинська Мадонна», «Навернений грішник»), в яких трактуються біблійні сюжети про Мойсея, Каїна і Авеля, Пілата, Ісуса Христа та Богородицю.

Абсолютно достовірним джерелом вивчення Франкового світогляду, за твердженням О. Забужко [3], можна вважати поему «Мойсей». Аналізуючи цей вершинний твір І. Франка, дослідниця зосередила особливу увагу на образі Мойсея-поводиря, котрий виведе народ з неволі, увиразнила проблему націєтворення: «Історія Мойсея являє міфологізовану модель, канонічний взірець якісного переродження етнічної маси в новий тип спільноти (націю) зусиллями пророка-будителя» [3, с. 79].

Сам І. Франко так визначив тему свого твору: «Основною темою поеми я зробив смерть Мойсея як пророка, не признаного своїм народом. Ця тема в такій формі не біблійна, а моя власна, хоч і основана на біблійнім оповіданні».

Вчені переконливо доводять, що Мойсей у Франка шукає шлях не для себе, а для свого народу. Ключем до розкриття й осягнення задуму біблійного сюжету є вступ до поеми – знамените звернення до України.

Розкрити творчий задум письменника на заняттях української літератури здобувачі освіти зможуть тільки розуміючи біблійну першооснову твору. Навчальна діяльність повинна бути націлена на осмислення ідейно-художньої версії біблійної історії про пророка Мойсея, якому Бог доручив вивести ізраїльський народ з єгипетської неволі, щоб оселити їх у «землі обітованій» – Ханаані. Викладач повинен акцентувати увагу на особливостях авторської трансформації біблійних персонажів.

Вважаємо, що найпродуктивнішим шляхом реалізації поставлених завдань стане застосування образно-міфологічного аналізу твору. Його використання допоможе здобувачам освіти з'ясувати, у який спосіб міфічні (біблійні) образи змінюються, набуваючи нових значень. Це відбувається, зокрема, шляхом проведення аналогії між основною частиною (біблійна основа сюжету) і вступом, у якому І. Франко прямо вказує на український ґрунт.

На початковому етапі аналізу головного персонажа доцільно визначити міфологічне походження Мойсея, дати характеристику героя за його ім'ям, згадати біблійні відомості про пророка, що лягли в основу твору І. Франка. Незамінною тут буде робота з міфологічним першоджерелом – біблійними оповідями про Мойсея. Наприклад, словесник може зачитати уривок з історії «Кошик з очерету» про народження майбутнього пророка: «Одна благочестива жінка народила сина; вона належала до народу ізраїльського. Ця жінка знала, що Бог може врятувати її дитячко і вона в молитві доручила його Божій опіці. Коли дитячко піросло, жінка не могла вже його ховати, а віднесла до Нілу, поклала в кошик з очерету біля берега і залишила там, довіряючи Богові ... До річки підійшла дочка фараона, почувши дитячий плач, її служниці знайшли кошик, в якому побачили дуже гарного малюка. Фараонова дочка пожалувала малюка. Вона знала, що батько її наказав кидати в річку всякого єврейського хлопчика, а тому всиновила його і виховала, дала гарну освіту ... Мужність і мудрість були характерними рисами його, і за це єгиптяни поважали і славили Мойсея ... Господь почув молитви матері і врятував сина її від смерті. А вона назвала його «Мойсеєм», тому що говорила: «Я витягла його з води». Ім'я Мойсей означає «витягнений з води» [2, с. 80-83].

Основне завдання – осмислити авторську трансформацію міфічного персонажа. Для цього пропонуємо здобувачам освіти текстуальний аналіз низки епізодів із поеми. Опрацювання кожного сюжетного епізоду доповнюємо

фрагментами з біблійних оповідей: «Вибір Мойсея», «Палаючий терновий кущ», «Перші покарання», «Останні покарання», «Червоне море», «Манна і скеля», «Гора Сінайська», «Ізраїльтяни в пустелі», «Смерть Мойсея». Скажімо, зачитування уривку про виконання Мойсеєм останнього повеління Бога дозволить простежити авторські зміни в трактуванні образу пророка: «Бог сказав Мойсеєві: Піднімись на вершину гори сам, Я не можу дозволити тобі увійти туди, але я покажу тобі цю чудову землю з вершини гори» ... він глянув на землю ханаанську. Це була багата земля, із зеленими горбами, ріками, стиглими нивами, із деревами, вкритими соковитими плодами. Мойсей тішився, що ізраїльтяни житимуть на такій чудовій землі і там будуть поклонятися Богові. Оглянувши землю ханаанську, Мойсей помер. Так збулося слово: «Кого Я люблю, того Я викриваю і караю» [2; с. 118-119].

Наступний крок – поглиблений аналіз вступу до поеми, у якому й прочитуємо зв'язок біблійного сюжету з життям українського народу. Здобувачі освіти оцінюють авторське ставлення до пророка, розмірковують про шлях гебреїв та українців до власної державності.

Таким чином, образно-міфологічний аналіз дозволить осмислити проблемно-тематичний зміст філософської поеми І. Франка «Мойсей».

Заняття. Роль біблійного образу пророка у філософському осмисленні історичного шляху українського народу в філософській поемі Івана Франка «Мойсей»

Мета: розкрити роль міфологічного (біблійного) образу пророка у постановці й розв'язанні ключової теми твору; формувати навички образно-міфологічного аналізу (простежувати трансформацію міфологічного образу та з'ясовувати його роль у контексті досліджуваної теми); виховувати інтерес до біблійних сюжетів.

Тип заняття. Засвоєння нових знань, формування навичок і вмінь.

Вид. Образно-міфологічний аналіз літературного твору.

Обладнання: текст поеми «Мойсей» І. Франка, підручник, біблійна легенда про Мойсея.

ПЕРЕБІГ ЗАНЯТТЯ

I. Підготовка студентів до засвоєння нових знань.

Лекція. Філософська поема «Мойсей» – великий витвір художньої майстерності І. Франка. Задум написати поему про біблійного пророка Мойсея поет виношував багато років. За цей час письменник вивчав багатий матеріал з життя древніх євреїв, досконало простудіював міфологію, релігію, історію, географію Ізраїлю, Палестини, Єгипту. Опрацювавши всі джерела, І. Франко створює свій образ Мойсея. Сам же поет наголошував на тому, основною темою поеми є смерть Мойсея як Пророка, не признаного своїм народом. І. Франко вказував, що твір, хоч і написано за біблійною легендою, є його авторським переосмисленням.

Мета сьогоднішнього заняття – проаналізувати образ Мойсея та його роль у постановці й розв’язанні теми філософського осмислення історичного шляху українського народу. Зробимо ми це шляхом образно-міфологічного аналізу, тобто розкриємо особливості авторської трансформації образу пророка, взятого із біблійної, християнської міфології та визначимо мету його авторського використання.

II. Засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Евристична бесіда. Обговорення біблійної легенди про пророка:

- Згадайте і перекажіть біблійні легенди про Мойсея, що вивчали в 9 класі.
- Яким постає пророк Мойсей у легендах?
- Яке символічне значення, на вашу думку, має образ Мойсея?

Робота з біблійним текстом:

- Знайдіть фрагменти тексту, в яких зображено Мойсея.

На їх основі колективно складаємо тези «Мойсей – біблійний пророк»

- Наділений даром чути голос Божий.
- Виявляв абсолютний послух Творцеві.
- Очолив плем’я рабів і повів їх до землі обітованої.
- Своїми молитвами рятував від спраги, голоду й нападників.
- Мужній, вольовий і духовно сильний.
- Доніс до людей 10 Божих заповідей.
- Благав у Бога милосердя для зневірених.

Робота з текстом твору. Вивчення авторського використання біблійного образу пророка. План роботи:

1. Знаходимо епізоди, у яких Мойсей проявляє свої міфологічні властивості та риси характеру. (*Мойсей серед зневіреної юрби, заклик до гебреїв під час бунту; розповідь Мойсеєм казки про обрання короля серед дерев; суперечка Мойсея з Датаном; Мойсей залишає табір; Мойсей молиться на самоті; розмова Мойсея і Азазеля; Мойсей слухає легенду про міфологічного сліпого гіганта Оріона; вигнання народом, смерть Мойсея*).

2. ***Робота в парах (малих групах).*** Кожна пара (група) студентів отримує один з епізодів твору, картку з уточнюючими запитаннями та завдання: визначте, які якості Мойсея змальовано у виділених епізодах.

Уточнювальні запитання:

- Як герой реагує на найвагоміші сюжетні колізії, повороти, події?
- Чи впливають вони на світогляд героя?
- Як поведінка героя демонструє його як пророка й людину?
- Які думки, почуття, риси характеру тут проявляються?
- Як зміни поведінки та внутрішнього світу героїв виражають міфологічну світоглядну спрямованість твору?

Колективне обговорення результатів групової роботи.

Складання тез «Авторське тлумачення образу Мойсея»

- Пророк, що навчає Божого слова, доносить заповіді.
- Веде народ у країну обітовану, зносячи з усіма труднощі шляху.
- Змучений тяжким шляхом народ вигнав пророка.
- Мойсей втратив силу духу й зневірився.
- Довівши народ до мети, сам не ступив на землю обіцяну.

Поглиблений аналіз прологу поеми:

- Зачитайте пролог.
- Як автор характеризує український народ?
- Зіставте пролог з основною частиною поеми: чим українці та гебреї подібні?
- Оцініть авторську позицію у пролозі.
- Яке ставлення до свого народу демонструє І. Франко?
- Чи можна автора порівняти з образом Мойсея? (*В нього, як і у Мойсея, болить душа за свій народ. Як і Мойсей, І. Франко хоче його пробудити*).

III. Узагальнення та систематизація вивченого.

«Коло ідей». Відповідь на проблемне питання:

- З якою метою І. Франко використав образ біблійного пророка Мойсея у своїй поемі?

Кожен студент висловлює свою думку на поставлене запитання, викладач записує на дошці всі твердження, групуючи їх за подібністю. Так утворюється орієнтований список ідей. Потім усі разом виділяють серед них головну.

IV. Підсумки заняття. Рефлексія.

Оцінювання студентів.

Домашнє завдання. Написати розгорнуту відповідь (твір-мініатюру) на одну із тем:

1. Мойсей як пророк у християнських легендах і поемі І. Франка.
2. Роль образу Мойсея в зображенні історичного шляху українського народу (за поемою І. Франка «Мойсей»).

Література

1. Авраменко О.М., Пахаренко В.І. Українська література: підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. К.: Грамота, 2018. 256 с.
2. Біблія для дітей. Київ: Україна, 1992, 498 с.
3. Забужко О. Філософія національної ідеї та європейський контекст: франківський період. Київ, 1993.
4. Українська література. 10 клас: Рівень стандарту, академічний рівень: Хрестоматія / Упорядник О. І. Борзенко. Харків: Вид-во «Ранок», 2012. 768 с.
5. Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Київ, 1986. Т. 27.

Давньоукраїнська міфологія в творчості М. Коцюбинського: сюжетно-міфологічний аналіз

Активне залучення здобувачів освіти до пізнання автентичної народнопоетичної спадщини – перспективний напрямок вивчення найкращих зразків красного письменства з яскравим міфологічним струменем. До таких творів безсумнівно належить і повість М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», написана на матеріалі давньоукраїнської міфології.

Відомо, що М. Коцюбинський написав повість після перебування на Гуцульщині в 1911 році. Його враження від природи Карпатських гір, вірувань і обрядів горян, їхній побут та звичаї, в яких розкривається гуцульський колорит, з притаманним для нього міфосприйняттям (вірою в демонологічних істот, одухотворення природи, вмінням людей пристосовуватися до життя з надприродними силами), лягли в основу твору «Тіні забутих предків».

Твір характеризується наявністю експліцитного міфологізму на різних рівнях літературного тексту. Маркерами міфологічної образності повісті виступають:

1. Описи обрядів та звичаїв гуцулів, які наявні в епізодах про народження Івана, про символічний обхід ватагом полонини та запалювання «живого вогню», про приготування бринзи, про відзначення Святого вечора, ворожіння на Юріїв день, про похорони Івана. Головна роль цих елементів – розкриття первісного світовідчуття гуцулів.
2. Змалювання міфічних істот (чугайстра, щезника, нявки, арідника) та людей із надприродною силою (мольфара, відьми), які впливають на долю гуцулів.
3. Історія про виникнення гір та силу Бога й арідника, яку розповідає пастух Микола.

Поєднуючись, ці складники формують загальну концепцію міфологічного світовідчуття гуцулів та сприяють розгортанню головного мотиву повісті – єдності буття людини й природи. Спосіб життя гуцулів відображає їхню взаємодію з гірською природою, що заселена фантастичними духами. Це стає основою органічного поєднання міфологічного й реального у свідомості персонажів. Використовуючи міфологічні структури, автор стверджує вічні цінності (вірне кохання, любов до природи), звеличує людські поривання до прекрасного.

Найяскравіше міфологічна образність прочитується в сюжетно-змістовій організації тексту. Історія про життя головного героя Івана починається з оповіді про його містичне народження, потім – дитинство, коли він знайомиться з міфологізованою природою, яку заселяють міфічні істоти. Першим у сюжеті твору перед читачами постає щезник: *«На камені, верхи, сидів «той», щезник, скривив гостру борідку, нагнув ріжки і, заплющивши очі, дув у фляру»* [2, с. 275]. Цікавим є епізод знайомства Івана з чугайстром: *«Він був без одежі. М'яке волосся покривало все його тіло, оточало круглі і добрі очі, заклинилось на бороді і звисало на грудях. Се був веселий чугайстир, добрий лісовий дух, що боронить людей од нявок. Він був смертю для них: зловить і роздере»* [2, с. 312]. Нявка, яка хотіла занапастити Івана, представлена в момент, коли перебрала на себе образ Марічки: *«Він бачив перед собою Марічку, але йому дивно, бо він разом з тим знає, що то не Марічка, а нявка. Йшов поруч із нею й боявся пустити Марічку вперед, щоб не побачить криваву діру ззаду у неї, де видно серце, утробу і все, як се у нявки буває»* [2, с. 310].

Персонажем з надприродною силою є відьма Хима, яка *«найгірше докучала їм»* [2, с. 298]. М. Коцюбинський змальовує особливості поведінки й риси, притаманні карпатській відьмі: *«Чого вона тільки не виробляла, ота родима відьма! Перекидалась у полотно, що біліло смерком попід лісом, повзла вужем або котилась горбами прозорим клубком. Співала, нарешті, місяць, щоб було темно, як йде до чужої худоби»* [2, с. 299].

Незвичайні міфічні здібності має мольфар Юра: *«Він був як бог, знаючий і сильний, той градівник і мольфар. В своїх дужих руках тримав сили небесні й земні, смерть і життя, здоров'я маржинки й людини, його боялись, але потребували усі»* [2, с. 298]. Цей незвичайний чоловік має властивості, що здаються фантастичними для звичайної людини, бо він і чаклун, який насилає смертельну хворість на все, і градівник. Мольфар Юра, ставши коханцем Палагни, намагався позбутися Івана: *«Юра, зігнувшись, тримав перед Палагною глиняну ляльку і тикав пальцями в неї од ніг до голови. – Б'ю кілок тут, – шептав зловісно, – і сохнуть руки та й ноги. В живіт – карається на живіт; не годен їсти...»* [2, с. 308]. Як градівник, який керує силами природи, він показує свою силу так: *«Я заклинаю вас, громи й громовенята, тучі й тученята, я розганяю тебе, фортуно, наліво, на ліси і води... Іди рознесися, як вітер по світі... Розсядься і розситися, ти тут сили не маєш...»* [2, с. 306]. Дослідники твору звертають увагу на те, що навіть позначені страхом герої повісті,

зображені письменником так, що не викликають страху. У цьому відбилася народна традиція поважати міфічні істоти, але не падати перед ними «нищ», побоюватися, але розуміти, що людина сильніша. На думку О. Гайдукевич, «Захоплений незвичайною демонологією гуцулів, М. Коцюбинський, однак, знаходить такі прийоми зображення, які дають змогу читачеві зрозуміти, що все неймовірне, легендарнофантастичне є лише результатом уяви людей. Так, мальовнича картина приборкання мольфаром Юрою насиченої опадами хмари сприймається як неспокійний сон Палагни, котра з недавнього часу перебуває в полоні еротичних фантазій про цього чоловіка» [1, с. 95].

Кожен сюжетний епізод доповнює висновок про співіснування у творі двох реальностей. Так, щоденне життя горян наповнене вірування в надприродну силу. Люди намагалися захистити своє обійстя, худобу і власне життя від злих духів. Скажімо, Марічка, вірила в силу магічного дійства, зробленого чаклункою: *«За поясом, на голім тілі, вона носила часник, над яким пошептала ворожка, їй ніщо тепер не зашкодить»* [2, с. 281]. У повісті змальовано звичаї двох християнських свят, що мають залишки язичницьких традицій: Теплого Юрія й Святий вечір (Різдво). Автор цікаво описує обряди різдвяних свят: *«На Святий вечір Іван обкурював ладаном хату й кошари, щоб одігнати звіра й відьом, а коли червона од метушні Палагна серед курива того ознайомлювала нарешиті, що готові усі дванадцять страв, він, перше ніж засісти за стіл, Іван ніс тайну вечерю худобі. Потім брав в одну руку зі стравою миску, а в другу сокиру і виходив на двір. Іван простягав руку у сьому скуту зимою безлюдність і кликав на тайну вечерю до себе всіх чорнокнижників, мольфарів, планетників всяких, вовків лісових та ведмедів, але вони не були ласкаві і ніхто не приходив, хоч Іван спрошував тричі. Тоді він закликав їх, щоб не з'явилися ніколи, – і легко зітхав»* [2, с. 300].

Палагна також виконувала ритуальні дії. Під час другого свята (Теплого Юрія) вона ворожила: *«Палагна ступала по мокрих травах і злегка тремтіла в ранішнім холодку. Вона була певна, що ніхто її не побачить, а якби й побачив, то що? Звісно, шкода було б, якби пропало її ворожіння. На благовіщення ще вона закопала у муравлисько сіль, булку й намисто і нині треба було все те звідти дістати»* [2, с. 302].

М. Коцюбинський вводить у повість вставну міфологічну структуру – легенду про арідника, яку розповідає Микола на полонині: *«Аридник був здатний до всього, що надумав – зробив. А бог, як що хотів мати, мусив вимудровувати*

в нього або украсти. Поробив аридник вівці, зробив си скрипку і грав, а вівці пасуться. Раз аридник змерз та й, щоб зігрітись, вигадав ватру» [2, с. 294].

Міфологічна образність повісті надає широкі можливості для внесення в навчальний процес нових ефективних видів аналізу проблематики, тематики тексту, його образної системи, застосування спеціальних навчальних ситуацій, націлених на осмислення ідейного змісту твору на основі опрацювання авторського використання давньоукраїнської міфології. Ефективним стане застосування сюжетно-міфологічного шляху аналізу літературного твору, суть якого полягає у виділенні та поглибленому опрацюванні важливих епізодів із міфологічною образністю, установлення між ними зв'язків, визначення їхнього семантичного наповнення та художньої ролі. Застосування цього шляху аналізу виробляє в здобувачів освіти важливі вміння: визначати епізоди з міфологічними структурами експліцитного типу, усвідомлювати та відтворювати змістове наповнення зображеного; здійснювати аналіз та виявляти художню роль вставних легенд, оповідей, фрагментів міфічних текстів; оцінювати значення виділених одиниць із погляду підсилення конфлікту чи драматизму твору; розуміти загальну образну концепцію твору з урахуванням виділених одиниць.

Сюжетно-міфологічне дослідження тексту слід поєднувати з аналізом образів-персонажів. Скажімо, опорними сюжетними точками, що розкривають характер Івана є такі епізоди: зустріч зі щезником; танець із чугайстром; нявка веде чоловіка до прірви.

У такому разі сюжетний аналіз переплітатиметься з пообразним, проблемно-тематичним, що цілком умотивовано логікою дослідницької роботи з текстом твору. Обираючи аналіз персонажа за розвитком сюжету, дотримуємося такої стратегії:

- знаходимо сюжетні точки, у яких персонаж-людина, взаємодіючи з міфічними істотами, розкриває свій характер, світосприйняття, особливості внутрішнього світу;
- характеризуємо, яку роль міфічний образ виконує для розкриття сутності людини;
- устанавлюємо, як міфологічна образність впливає на розкриття, розвиток чи зміни характеру персонажа-людини.

Послідовне опрацювання епізодів вибудовує логічний ланцюжок змін у внутрішньому світі та поведінці героїв, указує на домінантні риси їхнього світобачення та розкриває систему цінностей.

Отже, вивчення сюжетних епізодів із міфологічною образністю шляхом сюжетно-міфологічного аналізу навчає визначати специфіку функціонування та художню роль міфологічних структур на різних сюжетно-композиційних рівнях твору, що, у свою чергу, впливає на осмислення учнями загальної образної концепції літературного джерела.

Заняття. Єдність буття людини й природи в повісті

М. Коцюбинського «Тіні забутих предків»

Мета: опрацювати зміст повісті, розкрити проблемно-тематичну спрямованість використаних автором легенд, притч, міфів; розвивати навички сюжетно-міфологічного аналізу твору, виявляти провідну тематичну спрямованість, закладену автором із допомогою міфологічних структур; виховувати повагу до звичаїв та вірувань українського народу.

Тип заняття. Засвоєння нових знань, формування навичок і вмінь.

Вид. Заняття сюжетно-міфологічного аналізу літературного твору.

Обладнання: текст повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків».

ПЕРЕБІГ ЗАНЯТТЯ

I. Підготовка до засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Слово викадача. Коли ми читаємо повість М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», то в нашій уяві постають українські Карпати, смерекові ліси, чуємо дзвінкі гірські річки і пахучі трави, а ще тривожний звук трембіти.

«Весь світ був як казка, повна чудес, таємнича, цікава й страшна» – читаємо на початку повісті «Тіні забутих предків». Такою була дійсність для малого Івана – головного героя твору.

Сьогодні ми з вами спробуємо зрозуміти змальований автором міфологічний світогляд гуцулів, їхні вірування, побутові обряди, спосіб життя. Звернемо увагу на епізоди з міфологічними персонажами, вставні міфи, легенди та визначимо їх роль у висвітленні автором головної теми та проблем, порушених у повісті. Такий аналіз називається сюжетно-міфологічний. Щоб його здійснити, ми повинні знати такі теоретичні поняття, як сюжет, тема й проблема твору. Згадайте визначення цих термінів.

Студенти називають визначення та записують новий термін:

Сюжетно-міфологічний аналіз – це дослідження твору за основними сюжетними епізодами з міфологічними структурами, їх значення у розвитку сюжету, висвітленні проблемно-тематичного змісту твору.

II. Засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

1. Робота з текстом твору. Колективне опрацювання епізодів з міфологічними структурами, що розкривають головну тему та проблему повісті.

1) Аналіз епізоду про дитинство Івана:

- Як описується народження головного героя? Чи вплинули прикмети на його життя?

- Яке місце займає природа в уявленнях персонажа про навколишню дійсність?

- Що свідчить про міфологізацію природи?

- Які істоти, за уявленнями гуцулів, заселяли гори й ліси?

- Чи відчують себе персонажі підвладними природі?

- Яка провідна думка закладена автором у цьому епізоді?

Слово викладача. Можемо зробити висновок, що головний герой зростає серед гуцулів, які одухотворювали природу, все своє життя проводили в боротьбі зі злими духами, що населяють ліси, гори й води. Тобто персонажі повісті мають пантеїстичне мислення. Так ставився до природи й Іван. Наступний епізод – *зустріч зі щезником* – підсилює цей висновок.

2) Аналіз епізоду «Зустріч Івана зі щезником»:

- Яким постає щезник перед Іваном?

- Що відчував хлопець, спостерігаючи за щезником? Чому?

- Відповідь на яке запитання («Так знайшов він у лісі те, чого шукав») знайшов Іван після зустрічі з цією істотою?

Слово викладача. Отже, епізоди взаємодії Івана з міфічними істотами закладають тему взаємозв'язку людини та природи.

Наступні епізоди ілюструють трудові будні горян – випас худоби на полонині та пов'язані з цим обряди: розпалювання живого вогню, виготовлення будзу, що мають сакральне значення для персонажів. Адже звичайний процес виготовлення сиру відбувається як таїнство. Тому й самі гуцули постають перед нами загадовими й величними.

3) Аналіз епізодів про трудові будні горян:

- Що таке ватра? З чим пов'язане магічне ставлення до вогню?
- Як проходить обряд приготування будзу?
- Чи можна назвати цю їжу культовою для гуцулів?

Отже, введені в текст твору епізоди показують нам магічне ставлення персонажів до прадавніх стихій – вогню та води. Це теж (ставлення персонажів до природних стихій) – одна із тем повісті, що доповнює головну – єдність буття людини й природи.

Цікавим елементом у тексті повісті є міф про виникнення гір та Арідника.

4) Аналіз вставного міфу про виникнення гір та Арідника. Знайдіть цей епізод та подумайте:

- Уособленням якої сили в уявленнях персонажів виступає Арідник?
- Особливості якого світобачення розкриває описана легенда?

5) Аналіз образів героїв з надприродними силами.

Міфічними силами наповнена не тільки дика природа, а й людське життя. Опис сусідів Івана та Палагни розкриває іще одну грань язичницьких вірувань персонажів. Зупинимось і на цих фрагментах тексту:

- Знайдіть влучні вирази, що вказують на надприродні можливості людей, визначте їх одним словом;
- Хто такі мольфар, відьма?
- Які ідеї закладені в змалюванні стосунків героїв з надприродними силами?

Ключовою тут є сцена поєдинку мольфара з хмарою.

6) Аналіз сцени поєдинку мольфара Юри із хмарою:

- Якими засобами Юра намагався зупинити дощ? Доведіть їх міфологічну основу.
- За допомогою яких художніх засобів зображено велич мольфара?
- Як епізод демонструє тему взаємозв'язку людини та природи?

2. *Робота в парах.* Самостійна робота кожної пари і презентація результату.

- Знайдіть у творі епізоди, що пов'язані з календарними віруваннями персонажів.
- Розкажіть, яких звичаїв дотримувалися Іван і Палагна на Святий вечір?

- Якими обрядами персонажі вшановували худобу та природні сили?
- Яке значення мали такі звичаї у житті персонажів?
- Що означає ворожіння Палагни на теплого Юрія?

3. Евристична бесіда:

- Який сюжетний епізод, на вашу думку, є кульмінаційним у творі?

(Погоня Івана за нявкою і танець із чугайстром);

- Яку роль відіграє танець із чугайстром у розгортанні подій?
- Яка ідея тут увиразнилася?
- Опишіть поведінку Івана у епізоді. Як вона його характеризує?
- Які наслідки мала погоня Івана за нявкою?
- Яку функцію виконують ці події в розгортанні ключової теми твору

– єдності людини та природи?

- Чи використовує автор міфологічний компонент у розв'язці твору?
- Чим дивує нас остання сцена твору? З чим це пов'язано?
- Як цей фрагмент реалізує головну тему твору?

III. Узагальнення і систематизація знань.

Слово викладача. Як бачимо, міфологічні образи в повісті письменник використав не стільки для зображення романтичної історії кохання Івана та Марічки, надання їй гуцульського колориту, скільки для розкриття особливостей світобачення героїв, висвітлення проблематики твору та ідеї неподільної єдності людини й природи.

Метод «Коло ідей»

- Чи вдалося нам зрозуміти міфологічний світогляд персонажів?
- Яким чином автор використав міфологічну образність для втілення ідейного змісту повісті?
- Назвіть головну проблему повісті. Поясніть, яку роль виконують у її розгортанні проаналізовані міфологічні елементи.

Вправа «Мікрофон»

- Які нові знання, навички, уміння ви сьогодні отримали?
- Що б нового хотіли ще дізнатися після аналізу повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків»?

IV. Підсумки заняття. Рефлексія.

- Які звичаї та міфологічні уявлення гуцулів найбільше Вас вразили, сподобалися?

- Чи актуальне, на Вашу думку, змальоване у творі міфологічне світобачення гуцулів у наш час?

Оцінювання діяльності студентів. Пояснення домашнього завдання.

Домашнє завдання: письмово проаналізувати один з епізодів повісті, в якому наявні міфологічні елементи, вказавши на його роль у висвітленні теми взаємозв'язку людини й природи. Наприклад, зустріч Івана зі щезником, мольфар Юра розганяє хмари, танець Івана з чугайстром, погоня за нявкою.

Додаткове завдання: перегляньте фільм С. Параджанова «Тіні забутих предків» і дайте письмову відповідь на питання «Які сюжетні епізоди з міфологічними структурами найбільш вдало передають ідею повісті М. Коцюбинського?»

Література

1. Гайдукевич О. Фольклорні образи темних сил у творах О. Купріна та М. Коцюбинського. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Вип. 26. 2009. С. 92–96.
2. Коцюбинський М. Подарунок на іменини: оповідання, новели, повісті. Київ, 1989.

Міфологема «хрест» у творах української літератури: словесно-міфологічний аналіз

Знаковим символом у творчості українських письменників різних історичних періодів є міфологема хрест, яка посідає особливе місце в народному міфомисленні. Цей сакральний символ найчастіше займає сильну позицію в художньому творі (наскрізний образ, образ-символ, назва тексту, семантично маркована лексика) і певним чином пов'язаний зі змістом твору, розкриває різні його структурні елементи та авторський замисел. Тому, неможливо оминати цю міфологему під час аналізу літературного джерела.

Першим етапом на шляху вивчення художніх творів з міфологемою хрест є осмислення її первинної семантики, того світоглядного наповнення, яке письменник використав для реалізації власного авторського задуму. Продуктивною тут стане словникова робота, адже хрест має багатозначне тлумачення.

Хрест – відомий знак як в давньоукраїнських язичницьких віруваннях, так і в християнському світогляді. У «Релігієзнавчому словнику» подано визначення хреста як «предмета релігійного культу, який наділяється особливою магічною силою. У християнстві є священним символом, а в католицизмі, православ'ї та лютеранстві – й об'єктом поклоніння. Церковна традиція пов'язує це поклоніння зі смертю Ісуса Христа на хресті, освяченням останнього кров'ю Сина Божого» [4, с. 366].

Відомий дослідник давньоукраїнської міфології В. Войтович зазначає, що хрест – один із найдавніших сакральних знаків, культовий предмет, знак Сонця і вогню, що виник задовго до поширення християнства. У дослідженні науковця читаємо, що основним символом давніх українців був так званий орійський хрест – хрест з чотирма променями і колом посередині, що є «відображенням пов'язаних із Сонцем головних географічних координат: південь, північ, схід, захід. Разом вони складають певну цілісність – «всі чотири сторони». Хрест – це й символ вічного життя. Вертикаль орійського хреста означала батьківське начало, горизонталь – материнське, а сам хрест з колом-Сонцем утворював третю силу – синівську. В українських космогонічних легендах розповідається, що Земля (центр Світобудови) розташована на двох рибах, які лежать хрест-навхрест. Хрест-сварга (свастика) був символом бога вогню Сварога. Хрест – оберіг від темних сил.

Хресне знамення має також охоронне значення. При запалюванні світла ввечері треба конче перехреститися, бо до хати входить бог вогню. Перехреститися треба, коли п'єш воду, щоб нечиста сила не влізла до нутра разом з водою. Так само хреститися треба, входячи в ліс, щоб лісовик не причепився і не збив з дороги; коли заходиш у воду, щоб водяник не нашкодив і не утопив; коли позіхаєш, щоб на здоров'я було, тощо. Дітей на сон хрестить мати. Хрестяться перед початком роботи і в кінці її. Конче треба хреститися, коли гримить, а особливо вперше. Сила хреста уживалася при кожній життєвій потребі. Хрест-навхрест ранньої весни переходили поле, а потім гілками розпалювали багаття, щоб Сонце побачило кожную ниву й розігнало злі сили» [2, с. 568].

Визначальною ознакою міфологеми хрест у художній творчості є саме християнська ідея страждання, важких випробувань і неминучої ноші, адже на хресті був розп'ятий Ісус Христос. Таке трактування хреста стає провідним для митців слова в різні періоди розвитку української літератури.

Скажімо, хрест є одним із домінуючих біблійних символів у поета-філософа Г. С. Сковороди. Ця міфологема має значення «страждання», «важка ноша»: *«Веди мене з собою, в горну путь, на хрест...»*; *«...А твій вінок терновий – слави благодать, Твій цей поносний хрест, Хвала мені і честь, о Ісусе!»* [6, с. 19].

Високу поетичну майстерність, талановите розкриття найрізноманітніших семантичних відтінків аналізованого символу спостерігаємо в творчому доробку І. Франка. Поезії «Христос і хрест», «Хрест», «Задунайська пісня», «Коляда», «SEMPER IDEM», «В село ходив. Душа щемить і досі...», «Хрест Чигиринський» є яскравим прикладом експліцитно вираженої міфологеми хрест. Учена Л. Явір [7] прослідкувала як поет переосмислює, збагачує, розгортає символічні ряди лексеми хрест, подає її в новому світлі, що переконливо доводить самотні, нерозгаданий феномен авторської символіки. У поезіях І. Франка хрест – це «символ приналежності до християнства, ознака віри в Бога, духовне джерело, що додає сил на складних життєвих дорогах; це оберіг, захисник, заступник; страждання, тягар, важка життєва ноша, терпіння в ім'я чогось великого, біль, випробування духу; уособлення великих мук, відкупної жертви Ісуса, болю. Разом з тим хрест – символ смерті трансформується в хрест – символ вічного життя, радості та воскресіння [7, с. 171-173].

Хрест як біблійну міфологеми знаходимо в багатьох творах О. Кобилянської: нарисі «Хрест», оповіданні «Юда», новелах «Природа», «Некультурна»,

повістях «Ніоба» й «Земля». Аналізуючи названі тексти, літературознавці вказують на символічну багатоплановість міфологеми хрест: «авторка актуалізує два значення лексеми *хрест* – релігійне й психологічне (поєднання значень «надгробний знак» та «терпіти муки, страждання»), які дивним чином переплетені в канві творів, у яких ніби обґрунтовано те, що кожна людина носить на собі свій хрест у цьому житті й опісля: *Той хрест, що я його через ціле своє життя двигав, терпів і падав під ним; він остав тепер тут не порушений ніким, забутий – і ждав...; Ви, моя далека мамо, з хрестом, що його наклали на вас ваші діти, і який ви самі несли, будьте ви, мамо, моїм сповідником!*», що прочитується у творах «Хрест» та «Ніоба» [3, с.193]. Переконаємося, що аналіз біблійного символу хрест важливий для розуміння християнських цінностей, які О. Кобилянська інтерпретувала та переосмислювала у своїх творах.

Сакральними біблійними символами щедро наповнена мовна тканина новел В. Стефаника. Майже в усіх творах збірки «Кленові листки» функціонують лексеми на позначення релігійно-культових понять (Бог, рай, пекло, душа, церква, гріх, покаєння, дзвони і т. п.), помітним серед яких є міфологема *хрест*. Цей символ використано і в назві новели «Камінний хрест», що є обов'язковою для текстуального опрацювання за навчальною програмою для здобувачів освіти старшої школи.

Погоджуємося з висновками вчених-методистів про те, що «образи-символи обов'язково повинні потрапляти в процес контекстного вивчення, коли вся художня картина, яку створив письменник, виконує роль середовища, у якому сформовано ці образи, а тому їх треба розглядати виходячи з тієї системи значень, яку закладено у твір» [1, с. 22-23]. Тому, аналіз і осмислення ключової міфологеми хрест необхідний для глибшого розуміння своєрідності художнього світу В. Стефаника й оцінки унікальності творчості митця.

Найперспективнішим, на нашу думку, стане словесно-міфологічний шлях аналізу новели В. Стефаника «Камінний хрест», що націлений на детальний аналіз мовних виразів міфологічного змісту, визначення їхньої художньої роль у тексті. Метою навчальної діяльності під час застосування цього виду аналізу є осягнути глибину авторського задуму, розуміння універсального та конкретно-текстуального змісту міфологем, а також особливостей художньої майстерності письменника в їх використанні.

Словесно-міфологічний аналіз новели В. Стефаника «Камінний хрест» допоможе сформувати в здобувачів освіти як спеціальні уміння (пояснювати особливості художнього використання міфологем, які часто виконують символічну роль, установлювати паралелі між створеною письменником художньою дійсністю та введеною в текст міфологічною образністю), так і стимулювати вироблення сталої звички до вдумливого читання художньої літератури і формування читацької компетентності.

Заняття. Трагедія масової еміграції галицького селянства в новелі В. Стефаника «Камінний хрест».

Міфолого-символічні образи твору

Мета: прокоментувати зміст новели, схарактеризувати образ головного героя, розкрити символічні образи, пояснити семантику міфологізованої назви твору; розвивати вміння проблемно-тематичного та словесно-міфологічного аналізу: здатність осмислювати назву твору як ключ до розуміння проблемно-тематичної спрямованості та міфологічно-образної організації тексту, розпізнавати у творі міфологеми-символи, виявляти їхній зміст, оцінювати доречність їх використання; виховувати любов до рідної землі.

Тип заняття. Засвоєння нових знань, формування навичок і вмінь.

Вид заняття. Словесно-міфологічний аналіз літературного твору.

Обладнання: текст новели «Камінний хрест» В. Стефаника, довідник «Українська міфологія» В. Войтовича, словник фразеологізмів української мови.

ПЕРЕБІГ ЗАНЯТТЯ

I. Підготовка до засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Репродуктивна бесіда.

- Згадайте причини еміграції галичан на межі XIX–XX ст.
- Хто головний герой новели «Камінний хрест» В. Стефаника?
- Як називали Дідуха в селі? Чому?
- Чому Дідух збирається виїхати з рідного села?
- Чому Іван «спросив ціле село»? Які почуття переповнюють селянина?
- Яке враження справляє танець Дідуха на односельців?

Лекція. У новелі «Камінний хрест» автор використовує такі образи-символи, як хрест і камінь. Цікаво, що вони мають міфологічне походження. Звучать ці слова й у назві твору. Завдання сьогоденішнього заняття – проаналізувати ключові образи-символи твору, які мають міфологічне походження та використовуються автором для розкриття головної теми новели – трагедії масової еміграції галицького селянства. Тож спробуймо розгадати таємницю образу «камінного хреста».

Виконуватимемо це завдання шляхом словесно-міфологічного аналізу, тобто розглянемо головні міфологічні образи-символи та визначимо їхню роль у розкритті теми новели.

II. Засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Бесіда.

- Які образи новели мають символічне значення?
- Що, на вашу думку, вони означають?
- Тепер подивімося, що означають ці слова в спеціальному словнику.

Словникова робота. Студенти опрацьовують відповідні статті довідника «Українська міфологія», конспектують основну інформацію.

Пояснення викладача. Камінь є «одним із першоелементів світу (поряд із землею, водою, вогнем та повітрям). Камінь символізує **вічність**. За народними віруваннями, каміння може народжувати людей, а люди перетворюються на каміння. Зламаний камінь означає смерть, розруху» [2, с. 218 - 219].

Хрест – «один із найдавніших сакральних знаків. Він є й символом вічного життя і оберегом від темних сил» [2, с. 568]. Також хрест – це символ християнської віри, оскільки на ньому зображено людину з розпростертими руками, що вказує на страдницьку смерть Ісуса Христа. Тому хрест є символом і людських страждань.

- Як ви розумієте фразеологізм «нести свій хрест»?
- Знайдіть його пояснення у фразеологічному словнику.

Текстуальне дослідження (на основі випереджувального домашнього завдання: знайти та виписати з новели вислови, у яких є слово «хрест», і вислови зі словом «камінь»).

1) Знайдіть у новелі вислови, у яких автор використовує символіку каменя («Стояв перед гостями, тримав порцію горівки у правій руці і, видно, **каменів**, бо слова не годен був заговорити» [2, с. 69], «То як часом якась долішня хвиля викарабуть великий **камінь** із води і покладе його на беріг, то той **камінь** стоїть на березі тяжкий і бездушний. Сонце лупає з нього черепочки давнього

намулу і малює по ній маленькі фосфоричні звізди. Блимає той **камінь** мертвими блискатами, відбитими від сходу і заходу сонця, і **кам'яними** очима своїми глядить на живу воду і сумує, що не гнітить його тягар води, як гнітив від віків. Глядить із берега на воду, як на утрачене щастя» [2, с.69], «Отак Іван дивився на людей, як той **камінь** на воду» [2, с.69].

2) Поясніть значення цих висловів.

3) Чи увиразнює міфологічний символ «камінь» емоційно-експресивне забарвлення виділених висловів?

4) Порахуйте, скільки випадків використання символіки каменя у творі.

Аналогічну роботу проводимо з міфологемою «хрест»:

1) Знайдіть у тексті й прочитайте вислови («Хоч би Іваниха **хрестом** стелилася, то не помогло» [2, с. 69]; «Ви знаєте, що я собі на свої горбі **хресток** камінний поклав» [2, с.73]; «Нагадав-єм собі за свій **хрест** та й мене геть відійшло» [2, с.73]; «... їй, як не побіжу, як не побіжу на свій горб! За годину вже-м сидів під **хрестом**» [2, с.73]; «Просю я вас за це дуже грешно, аби-сте мені мого **хреста** ніколи не минали» [2, с.73]; «Муть вас люди нагадувати та й **хреста** вашого на світу неділю не минуть» [2, с.74]; «Аж як усі зупинилися перед **хрестом**, що Іван його поклав на горбі, то він трохи прочунав і показував старій **хрест**: - Видиш, стара, наш **хрестик**? Там є вібито і твоє намено. Не біси, є і моє, і твоє...» [2, с. 76].

2) Поясніть значення кожного вислову в контексті текстового фрагмента.

3) Чому хрест Іван поставив на горбу? Яке значення для нього мав горб?

4) Яку паралель ви помітили в мовній конструкції, де хрест і горб названі разом? (*Страждання Ісуса Христа, який розіп'ятий на хресті, важко піднімався на гору з хрестом, вимушений померти заради людей; життя християнина, приреченого нести свій хрест та страждання емігрантів, що змушені залишати Батьківщину, їхній хрест – вимушена доля емігранта*).

5) Яка роль міфологеми «хрест» у розглянутих епізодах новели?

6) Порахуйте, скільки випадків використання символіки каменя у творі.

Пояснення викладача. Ключові міфологеми твору «камінь» і «хрест» перебувають у нерозривній смисловій єдності. Як бачимо, усі епізоди з міфологізованими образами-символами показують людську недолю, народне горе трудівників, котрі змушені залишати рідну землю в пошуках кращого майбутнього. Образ хреста символізує страдницьке життя селянина, який гірко працює, але змушений покидати свою нивку, бо вона не спроможна його прогодувати.

«Викинутий на берег камінь» – це Канада, камінний хрест – символ трагізму українського селянина-емігранта.

III. Узагальнення та систематизація набутих знань та умінь.

Обговорення цитати

- «Камінний хрест» – це воздвигнутий рукою і словом письменника величний пам'ятник людським стражданням» (В. Яременко)

Тлумачення назви твору:

- Яке походження має символ «хрест»?
- Що означає цей символ у християнстві?
- Чому хрест Івана Дідуха камінний?
- Як заголовок новели допомагає розкрити головну тему та проблему твору?

Вправа «Мікрофон».

- Як ви розумієте символ «камінний хрест»?
- Які почуття та враження викликала у вас новела В. Стефаника?

IV. Підсумки заняття. Оцінювання діяльності студентів. Пояснення домашнього завдання.

Домашнє завдання: письмово проаналізувати один із висловів новели зі словами «хрест» чи «камінь».

Література

1. Бондаренко А., Бондаренко Ю. Опрацювання образів-символів на уроках української літератури. *Витоки педагогічної майстерності*, 2024. №34, 18–24. <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2024.34.317661>
2. Войтович В. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2017. 664 с.
3. Данілова А. Концепт хрест у творах Ольги Кобилянської. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов'янська філологія*. 2011. №. 545-546. С. 192-196.
4. Релігієзнавчий словник. [за ред. А. Колодного і Б. Лобовика]. Київ: Четверта хвиля, 1996. 390 с.
5. Стефаник В. Новели. Ужгород: Карпати, 1977. 176 с.
6. Сковорода Г.С. Розмова про істинне щастя. Харків: Прапор, 2002. 271 с.
7. Явір Л. З хреста пливають всі наші сили (Символіка лексеми хрест у поезії Івана Франка). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2013. № 5. С. 168-175.

Експліцитний міфологізм у творчості письменників-модерністів

Науковий дискурс засвідчує, що взаємозв'язок мистецтва слова та міфо-логії є постійним складником літературного розвитку, що проявляється у творчості митців різних історичних періодів, стилів і художніх напрямів. Звичайно, використання художнього міфологізму для різних культурних епох постійно змінюється, але він завжди в тій чи іншій формі вписується в літературний контекст.

Для української літератури кінця XIX – початку XX століть характерне розуміння міфу як засобу поглиблення філософського начала твору. Митці-модерністи активно використовували міф як систему координат етнокультурного простору, створюючи на його основі індивідуально-авторську художню творчість. Українські письменники осмислювали національну, слов'янську, біблійну та античну міфології. Експліцитний міфологізм проявляється у зверненні модерністів до античних і біблійних сюжетів та образів. Їх залучають для розбудови національної проблематики й творення авторського міфу (драматична поема «Кассандра» Леся Українка, поезія «Ікар» М. Вороного, драма-феєрія «Лісова пісня» Лесі Українки).

Найпотужніший струмінь освоєння античної міфології характерний для творчості письменників-модерністів у кінці XIX – на початку XX століть: показовими щодо цього є твори О. Кобилянської, Лесі Українки, Олександра Олеся та М. Вороного. «Через модифікацію античних образів, – зауважує О. Турган, – письменники відтворювали свою модель і картину світу, вибудовували свій поетичний космос, ставили найактуальніші проблеми сутності людського буття, збагачували національну свідомість світовими темами» [7, с. 4]. Скажімо, змістовою основою драматичної поеми Лесі Українки «Кассандра» є античний міф про падіння Трої. Його художнє осмислення відтворено крізь призму переживань головної героїні – античної пророчиці Кассандри. Леся Українка використовує лише сюжетний стрижень грецького міфу (факт розгрому Трої ворожим військом) та будує на його основі самотню історію про маловідому античну пророчицю. «Поетеса трансформує античний міф, – доводить О. Турган, – адже образ пророчиці стає у творі головним, набуває антропокосмічного звучання, автор описує не традиційний сюжет (драма Кассандри після взяття Трої, насилля

Аякса над Кассандрою і загибель її від руки Клітемнестри й Егісфа), а вперше зображує пророчицю в найважчу годину її життя – в обложеної Трої» [7, с. 77-79]. Міфологічний складник драматичної поеми «Кассандра» – основа для осмислення її проблемно-тематичного та ідейного змісту.

Зверненням до античної тематики позначена й поезія М. Вороного, передбачена навчальною програмою для додаткового читання в 10 класі ЗОШ та на першому курсі закладів фахової передвищої освіти. Завдяки їй поет розкриває власні погляди на світ. Наприклад, у вірші «Ікар» автор використовує античний сюжет про політ і падіння необачного Ікара для змалювання людського прагнення до світла й краси, до духовної окриленості. Поезія присвячена українському пілоту-випробувачу Левку Мацієвичу, який трагічно загинув у небі. Антична образність надає поезії глибокого філософського змісту та символічного звучання.

Навчальні програми з української літератури передбачають вивчення творчості Лесі Українки. Знайомство здобувачів освіти з її художнім доробком потребує і осмислення міфопоетики письменниці. Адже однією з домінантних рис творчої манери Лесі Українки є використання і синтез найрізноманітніших міфологічних систем світобачення: античних, біблійних, фольклорних, національних, архаїчних. Наприклад, драматичні поеми «Одержима», «У пущі», «Руфін і Прісцилла», «У катакомбах» написані на матеріалі християнської міфології, драматичні твори «Оргія», «Іфігенія в Тавриді», «Кассандра» – античної міфології. Тож загальний огляд творчості Лесі Українки повинен включати інформацію про багатогранність міфологічної системи мислення поетеси.

Текстуальне вивчення драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» потребує осмислення фольклорно-міфологічної основи сюжету. Адже цей вершинний твір письменниці є яскравим зразком авторської міфотворчості. Т. Борисюк вважає, що письменниця свідомо трансформувала елементи народно-поетичної та міфологічної образності у нових художніх формах, створила по суті авторський міф про Мавку. У «Лісовій пісні» «з фольклорних і міфологічних джерел і поодиноких натяків у творах української та зарубіжної літератур поетеса здійснила творчу реконструкцію, поєднуючи цей матеріал з власною творчістю» [2, с. 33].

Проблема дослідження фольклорно-міфологічної основи сюжету драми-феєрії у сучасному літературознавстві є активно обговорюваною. З'ясування

творчого переосмислення міфологічної основи твору неодноразово ставало предметом наукових досліджень. Цієї проблеми торкалися багато вчених, зокрема Г. Аврахов, В. Агеєва, О. Бабишкін, І. Денисюк, М. Зеров, Л. Міщенко, О. Турган. І все ж питання синтезу засобів художнього мислення автора залишається досить актуальним у сучасному дискурсі, про що свідчать численні дослідження, присвячені даній темі.

В. Агеєва [1, с.205] вказує, що деякі філософські мотиви, ситуації, пов'язані зі стосунками людини і природи, Леся Українка оцінює, змінюючи перспективу бачення. Зміна перспективи, точки зору й служить одним із важливих засобів творення фантастичних ефектів, руйнування звичної ієрархії понять. Для глибшого розуміння тексту й образної системи Т. Борисюк пропонує вивчати фольклорні джерела твору більш повно, осмислювати міфологізм письменниці на рівні сучасної науки про нього. Дослідниця переконує, що пошук міфологічних джерел драми-феєрії необхідно розширити і зіставити народно-міфологічне світосприйняття з його авторською концепцією у творі.

Крім осмислення головних міфічних істот драми-феєрії, О. Турган [6] звертає увагу на аналіз у художній системі твору зооморфних образів (вовкулака), дендроморфних образів (дуб, осика) міфологічно-ритуальних мотивів (чаклунства). Разом ці елементи акумулюють орієнтацію як на архаїчний пласт міфопоетичного мислення, так і на неоромантичні уявлення письменниці про вічні питання буття.

Зрозуміти багатовимірну художню картину світу драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня», відображену за допомогою найрізноманітніших проявів міфологічного світобачення, на заняттях української літератури можливо застосовуючи новітні методи та шляхи аналізу літературного матеріалу.

Пропонуємо словесникам використати спеціально розроблений **концептуально-міфологічний шлях аналізу** літературного твору, суть якого полягає в тому, щоб розкрити авторську художню концепцію дійсності з урахуванням експліцитно виражених міфологічних елементів, які використано у творі для реалізації проблемно-тематичного змісту. Адже міфологічна образність драми-феєрії слугує тематичною основою авторського тексту, забезпечують постановку, розвиток та розв'язання актуальних для поетеси проблем. Функціонують міфологічні структури на образному, мовному, сюжетному, жанровому та стильовому рівнях. Можемо виділити цілі міфологічні комплекси: образи

міфологічного походження (лісові, водяні, польові, побутові істоти, дендрологічні образи), персоніфікацію абстрактних категорій (Доля, Біда, Злидні), розгорнуті ідейно значущі міфологеми (перевтілення у вербу й вовкулаку, переродження) та окремі міфологеми символічного значення (очі). Кожен міфічний образ – носій певних людських якостей та почуттів, тому все зображене набуває символічного значення. Художній часопростір драми, як зазначає Л. Скупейко [4], збігається з міфологічним: провесінь відповідає стану хаосу, літо – зародженню життя, осінь – згасанню, зима – поверненню до першопочатків. Центр міфологічного всесвіту асоціюється зі старезним дубом – символом Світового дерева, навколо якого відбуваються всі події. Протистояння бінарних опозицій, притаманне міфомисленню, поетеса художньо трансформує для зіставлення двох граней людської душі (духовної, чуттєвої та прагматичної, корисливої) та двох начал існування – високого, пов'язаного з відродженням моральних цінностей, і низького, примітивного, пристосованого для задоволення матеріальних потреб. Отже, міфологічний складник драми-феєрії «Лісової пісні» – ключ до осмислення філософського змісту твору, що вимагає її глибокого цілісного аналізу, адже міфологізація драми досягається «не відтворенням якогось мотиву чи образу, а шляхом концептуального моделювання міфопоетичної картини світу» [4, с. 58].

Відповідно, словесник може спрямувати роботу на дослідження проблемно-тематичного змісту твору за допомогою міфологічної образності на різних рівнях твору, обравши для цього один із різновидів концептуально-міфологічного аналізу: за допомогою системи міфічних образів – образно-міфологічний аналіз, за допомогою сюжетної організації – сюжетно-міфологічний, мовної структури – словесно-міфологічний. Варто підкреслити, що саме проблемно-тематичне вивчення літератури у старшій школі є домінуючим.

Література

1. Агеєва В. Їм промовляти душа моя буде: «Лісова пісня» Лесі Українки та її інтерпретації. Київ: Факт, 2002. 224 с.
2. Борисюк Т. Фольклор і міфологія «Лісової пісні» Лесі Українки. *Народна творчість та етнографія*. 1991. № 2. С. 31-40.
3. Сидоренко Ю. Методика вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9-11 класах: дис. ... доктор філософії: 014 / Ніжин, 2023.

4. Скупейко Л. Казка і міф у драмі Лесі Українки «Лісова пісня». *Слово і час*. 2000. № 8. С. 55–65.
5. Скупейко Л. Міфопоетика «Лісової пісні» Лесі Українки. Київ: Фенікс, 2006. 416 с.
6. Турган О. Міфопоетична семантика зооморфних образів у художній системі Лесі Українки. *Слово і час*. 2005. № 8. С. 9-15.
7. Турган О. Українська література кінця XIX – початку XX ст. і античність (Шляхи сприйняття і засвоєння). Київ, 1995. 172 с.

Заняття. Фольклорно-міфологічна концепція драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня»: духовні й матеріальні грані людського буття

Мета: окреслити проблемно-тематичне поле художнього твору та особливості авторського використання фольклорно-міфічних образів із метою його вираження, установити зв'язки між образами людей та міфічними істотами; формувати вміння здійснювати образно-міфологічний аналіз, осмислювати в його контексті ключові міфологічні структури; виховувати зацікавленість до міфології, народних вірувань та звичаїв наших предків.

Тип заняття. Засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Вид. Заняття образно-міфологічного аналізу.

Обладнання: текст драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня», мультимедійна презентація, словники з української міфології.

ПЕРЕБІГ ЗАНЯТТЯ

I. Підготовка студентів до засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Слово викладача. Драма-феєрія Лесі Українки «Лісова пісня» вражає читачів багатством міфопоетичних образів. У художньому світі твору наявні цілі міфологічні комплекси, що є своєрідними символами таємної, сакральної дійсності, заселеної надприродними силами. Більшість персонажів є міфічними істотами, які взаємодіють з реальними людьми. Головна героїня – Мавка – також має фольклорно-міфологічне походження, але суттєво відрізняється від свого прототипу.

Якими ж є міфічні істоти в українському фольклорі та як їх змалювала поетеса в «Лісовій пісні»? Яка їх роль у постановці головної проблеми драми-феєрії – співвідношенні духовного й матеріального в житті людини? Відповісти на ці запитання ми спробуємо на сьогоднішньому занятті за допомогою аналізу міфічних персонажів та вивченням їх взаємодії з художньою реальністю.

Актуалізація опорних знань.

Доповідь студента. Історія написання драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня».

Доповнення викладача. Поруч із незвичайними подіями в драмі відтворено реальні картини життя селян волинського Полісся; поруч із міфічними істотами у ній діють Лукаш, його мати, Килина, дядько Лев. Саме у взаємодії реалістичного й казкового світів поетеса розкриває ідейний зміст «Лісової пісні». Використовуючи такий широкий спектр міфологем, Леся Українка наділяє їх власними ідеями та оспівує вічні цінності любові, свободи, краси, сенсу людського життя. Кожен міфологічний образ драми-феєрії – носій певних людських якостей та почуттів, тому все зображене набуває символічного значення.

II. Засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Слово викладача. Драма-феєрія «Лісова пісня» наповнена багатьма міфічно-фольклорними образами. Разом вони утворюють кілька міфологічних структур: Лісове царство, Водяне царство, побутові міфологічні істоти та дендрологічні образи. Крім цього, у драмі-феєрії наявні яскраві персоніфікації абстрактних категорій (Доля, Біда, Злидні); розгорнуті ідейно значущі міфологеми (перевтілення у вербу й вовкулаку, переродження) та окремі міфологеми символічного значення (очі – дзеркало людської душі, що простежується в художніх деталях: очі Лукаша непрозорі, що вказує на його розгубленість у виборі життєвих пріоритетів, зміна кольору очей Мавки відображає космос її душі – ліс, небо, любов, біль; дім – осередок родинного життя). Зараз ми прослухаємо доповіді про найвиразніші з них.

Студентські доповіді про міфічних персонажів за опрацьованими матеріалами книги В. Войтовича «Українська міфологія» [1], або художньо-популярного дослідження стародавніх вірувань «Чарівні істоти українського міфу. Духи природи» Дари Корній [2].

Практичне завдання. Прослуховуючи інформацію підготовлених студентів, здобувачі освіти повинні заповнити перші дві колонки таблиці («Міфологема»,

«Універсальне значення міфологеми»). Додатково можна використовувати цитати з енциклопедичних словників. Зразок подано у таблиці 1.

Таблиця 1. Авторське переосмислення міфічних образів у драмі-феєрії

Міфологема	Універсальне значення міфологеми (за словником)	Авторське переосмислення (за «Лісовою піснею» Лесі Українки)
Ліс	У міфології різних народів ліс пов'язаний, передусім, з тваринним світом. Це одне з місць перебувань сил, ворожих людині.	Ліс у драмі-феєрії тяжіє до духовності: звірів і тварин у ньому немає. А поведінка людей, які поселилися в лісі, навпаки, нагадує звірів, викриває їх негативні риси: «...я не люблю її – вона лукава, як видра»; «ся жінка хижка, наче рись» (Мавка про Килину) [4, с. 15].
Мавка	Мавки – душі померлих дітей; живуть на деревах, у полях, іноді у гірських печерах. Там, де танцюють мавки, трава росте краща й густіша. Ворожі щодо людей істоти, можуть завести відвідувачів лісу на смерть.	Позитивний образ: добра, щира, духовно багата істота. Допомогає сім'ї дядька Лева по господарству, захищає Лукаша від потерчат «... як вона глядить корів, то більше дають набілу»; «А хто садив города з вами, нивку засівав? Так, як сей рік, хіба коли родило?» [4, с. 205].
Вовкулака	Людина-перевертень із надприродною здатністю перетворюватися у вовка за тяжкі гріхи. Людина-вовк приречена на тривалі страждання, аж поки знову не стане людиною.	«Перетворення на вовкулаку відповідає міфологічній традиції: відбувається пізньої осені, у пору, коли в давнину відбувалися «вовчі свята». Але у вовкулаку-Лукаша вкладено значення не перевертня, а того, хто, перебувши в цьому стані, стає посвячений у таємниці довілля: «Тепер я мудрий став» [4, с. 249]. Переродження Лукаша відбувається, коли він усвідомлює власну провину перед лісом. У ньому відроджується знівельована дійсністю духовність» [3, с.12].
Доля	Добрий дух, який захищає людину, приносить щастя та багатство усім, однак коли людина лінива або погана, то доля її покидає.	Доля – двійник Лукаша, його мистецька душа, самодокір у стоптанні дивосвітів весни, щирих поривів душі. «Діалог Лукаша з Долею – його внутрішній діалог з совістю, коли відбувається зцілення двоїстої натури Лукаша: герой зрозумів, що слід шукати своєї долі самому [3, с. 38].

Робота із текстом твору. Визначення авторської смислової трансформації міфологічних образів та її ролі у висвітленні головної проблеми твору – співвідношенні духовного й матеріального у житті людини.

План роботи

Слово викладача. Тільки що ми прослухали цікаву інформацію, підготовлену вашими одногрупниками. Давайте тепер спробуємо провести паралелі між фольклорно-міфологічними уявленнями наших предків та «Лісовою піснею» Лесі Українки.

Студенти відповідають на запитання подані нижче. Підтверджують свої думки цитатами з тексту. Паралельно відбувається колективне заповнення третьої колонки таблички «Авторське переосмислення універсальних міфологем».

1. Які цінності, матеріальні чи духовні, для міфічних істот найбільш важливі? Доведіть свою думку знанням тексту. (*Воля, краса, порядок у лісі й озері. Водяник: «Ну розчеши, я сам люблю порядок», Русалка: «Я вільна! Я вільна, як вода!», Лісовик: «Я звик волю шанувати», Мавка: «Ну, як-таки, щоб воля – та пропала? Се так колись і вітер пропаде!»* [4]).

2. В українському фольклорі Мавки – недобрі звабниці, які залоскочують на смерть або ж заводять у прірву чи в непрохідне болото. У яких творах української літератури ви зустрічалися із типовим образом Мавки? (*«Тіні забутих предків» М. Коцюбинського*).

3. У народних переказах Мавка мстива і навіть смертоносна. Чи відповідає таке уявлення про Мавку героїні «Лісової пісні»? Якою постає Мавка у творі Лесі Українки? Доведіть, що цей образ символізує світле і добре начало. (*У «Лісовій пісні» образ Мавки переосмислюється Лесею Українкою. Наприклад, на образі Лукаша Мавка відповідає не прокльонами, а словами вдячності. Вона сама стає жертвою упирів-зlidнів, які вимагають у неї хоча б «калину, оту, що носиш коло серця»* [4]).

4. Чи є у творі підтвердження повір'я про те, що там, де танцюють мавки, трава росте краща й густіша? (*Лукаш: «Ви ж казали, що як вона глядить корів, то більше дають набілу. А хто садив города з вами, нивку засівав, Так, як сей рік, хіба коли родило?»* [4, с.205]).

5. Як бачимо, народна уява створила багатий портретний образ водяного царя. А яким постає Водяник у «Лісовій пісні»? поясніть, яким чином цей образ пов'язаний з проблемою матеріального та духовного. (*«Виринає посеред озера.*

Він древній, сивий дід, довге волосся і довга біла борода всуміш з баговинням звисають аж по пояс. Шати на ньому – барви мулу, на голові корона із скийок. Голос глухий, але дужий»[4, с.165]).

6. Що ми дізнаємося про потерчат? Як ви думаєте, які моральні уявлення українців символізує даний образ? (*Зневагу до матерів, які вбивають іще ненароджених дітей*).

7. Хто із персонажів знає багато народних звичаїв та замовлянь? (*Дядько Лев: «Я, небоже, знаю, як з чим і коло чого обійтися: де хрест покласти, де осику вбити, де просто тричі плюнути, та й годі. Посієм коло хижки мак-відюк, терлич посадимо коло порога, та й не приступиться ніяка сила...» [4, с.170], «виймає з кишені якісь корінці та зілля і простягає назустріч марі, немов боронячись від неї. Вона трохи відступає. Він прочитує, замовляючи, дедалі все швидше» [4, с. 188]). Поясніть, матеріальне чи духовне є визначальним для дядька Лева. Доведіть свою думку.*

8. За народними віруваннями, вважалося, що лісовичка, якщо її повінчати з хлопцем у церкві, стане людиною. Де і як про це говорить дядько Лев? Чи хотів би він бачити Мавку і Лукаша у парі? (*Лев: «От небіжчик дід казали: треба тільки слово знати, то й в лісовичку може уступити душа така самісінька, як і наша» [4, с.207], «Як на мене, то не тісна була б з тобою хата...» [4, с.221]).*

9. Згадайте, що таке «метаморфоза»? Чи відбувається містичне перетворення з Лукашем?

10. Лукаш стає вовкулакою. Але, за народними уявленнями, вовкулака – це перевертень. У даному контексті Лукаш – звичайний вовк. Чому він виє? Яка причина його розпачу? Чи відчуває він себе часткою природи? Чи усвідомлює, що природа беззахисна перед ним? (*Лукаш: «Я, жінко, бачу те, що ти не бачиш... Тепер я мудрий став... [4, с.249]).*

11. Що на вашу думку символізує образ Лукаша-вовкулаки? (*Образ Лукаша-вовкулаки символізує народні погляди на людину: хто зрікся у собі пориву до прекрасного, той перестав бути людиною. Пройшовши через очищення, страждаючи і розуміючи свою недосконалість, Лукаш стає мудрішим, бо пізнає смисл свого буття. Він гине, але краплинка мудрості, придбана у життєвій боротьбі, залишається людям*).

12. Дуб – символ мудрості і єдності надприродного і земного. Як у творі символізується ця єдність за допомогою дерева вічності?

III. Узагальнення і систематизація вивченого матеріалу.

1. Евристична бесіда:

- 1) Отже, чим відрізняються міфічні образи «Лісової пісні» Лесі Українки від своїх прототипів?
- 2) Що дає авторське переосмислення міфічних образів для висвітлення теми матеріального і духовного у житті людини?
- 3) У яких сценах взаємодії персонажів міфологічного та реального світів визріває, загострюється конфлікт? Які цінності при цьому відстоює кожна з груп?
- 4) Як поведінка міфічних персонажів унаочнює головну проблему твору?
- 5) З якою метою поетеса використала міфологічну образність у драмі-феєрії?

IV. Підбиття підсумків заняття. Рефлексія.

Рефлексія:

- Які нові знання стали для вас несподіваними і цікавими?
- Що про міфологічну образність ви б хотіли ще дізнатися? Яку інформацію бажаєте поглибити?
- Які нові практичні уміння і навички у вас з'явилися?

Оцінювання студентів. Пояснення домашнього завдання

Домашнє завдання:

1. Написати міні-твір про роль одного (на вибір) з міфічних персонажів у розкритті теми духовного і матеріального у житті людини.
2. Опрацювати матеріал підручника про жанр «драма-феєрія».

**Заняття. Фольклорно-міфологічна концепція драми-феєрії
Лесі Українки «Лісова пісня»:
духовні й матеріальні грані людського буття**

Заняття 2

Мета: здійснити характеристику головних героїв, пояснити ідейний зміст твору, символізм образної системи, розвивати вміння образно-міфологічного аналізу літературного твору, у якому використані персонажі міфологічного походження, виявляти взаємодію таких героїв, залучати її для цілісної оцінки образів драми-феєрії; виховувати гуманістичні ідеали, прагнення до духовності.

Тип заняття. Комбінований (заняття контролю і корекції набутих знань, вмінь, навичок та урок засвоєння нових знань, вмінь, навичок).

Вид. Заняття образно-міфологічного аналізу літературного твору.

Обладнання: текст драми-феєрії, схема аналізу образу-персонажа, картки із завданнями.

ПЕРЕБІГ ЗАНЯТТЯ

I. Контроль та корекція попередньо засвоєного матеріалу, що виконує функцію підготовчого етапу.

1). Студенти зачитують міні-твори.

Колективне обговорення змісту міні-творів. Критерій оцінювання – «Чи пояснено у роботі авторське переосмислення міфічного образу?»

2). Бліц опитування:

- Дайте визначення терміну «драма-феєрія»?
- Яке значення має міфологічний компонент для жанру драми-феєрії?
- Які фольклорно-міфічні образи є у драмі?
- Назвіть власне українські фольклорні образи. Що ви про них знаєте?
- Які образи народної міфології Леся Українка змінила чи доповнила власним змістом?
- Навіщо, на вашу думку, поетеса звернулася до народної міфології?
- Який образ вам сподобався найбільше? Чому?

Слово викладача. «Лісову пісню» М. Рильський назвав «діамантовим вінцем Українки». Цей художній шедевр має глибокий філософський зміст, закликає до пробудження кращих душевних поривань людини, її життя у гармонії зі світом. Усі персонажі драми (і реальні, і міфологічні) символізують певні духовні стани (від

високих до примітивних). Але вся увага поетеси зосереджується на дослідженні особистості Лукаша. У творі зображується протиборство його душі між високими поривами і буденщиною. Тому, на сьогоднішньому занятті ми проаналізуємо головний образ твору – Лукаша. А зробимо це завдяки аналізу його взаємин зі світом природи і суспільством.

II. Засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок

Варіант етапу № 1

Лукаш є образом звичайної людини. Духовні грані його єства відкриваються у спілкуванні зі світом природи, а конкретно з Мавкою. Тому доречним буде осмислити образ головної героїні драми, щоб зрозуміти її вплив на Лукаша. Для цього попрацюємо у групах.

Робота в малих групах. Студенти об'єднуються у 5 груп, кожна з яких аналізує один з пунктів (подані нижче).

1. Вільне життя у лісі: *«Ну, як-таки, щоб воля – та пропала?/ Се так колись і вітер пропаде!»*

2. Мавка серед людей, на житньому полі: *«... сама я не маю вже волі».*

3. Повернення до лісу: *«Я буду знов, як лісова царівна».*

4. Сон Мавки у кам'яній печері: *«Я хочу забуття!».*

5. Переродження у вербу, співуча сопілка, прозора постать Мавки.

Сюжетні епізоди записуються в зошит як план характеристики образу-персонажа міфологічного походження. Кожна група опрацьовує отримані сюжетні епізоди, користуючись спеціально адаптованою стандартною схемою аналізу.

Схема 1. Адаптована стандартна схема аналізу образу-персонажа

1. Ім'я. Яке походження імені героя? Яке значення воно має у названих міфах? На які риси героя вказує це ім'я?   2. Портрет. Які портретні деталі автор запозичив з першоджерела для характеристики героя? Які міфологічні ознаки має зовнішній вигляд персонажів? З ким порівнюється персонаж?   3. Дії та вчинки. Які вчинки героя відповідають міфологічному сюжету? Як вони його характеризують? Чи виконує персонаж містичні дії? Про що це свідчить? Із якими міфологічними істотами, персонажами взаємодіє герой? Яку роль у сюжеті виконують такі вчинки? Як це пов'язано з тематикою та ідейним змістом твору?

4. Особливості мови. Чи використовує герой міфологічну лексику (молитви, замовляння, ворожіння, проповіді і т. п.)? Як це впливає на нього, інших персонажів чи сюжет твору в цілому? Які мовні звороти увиразнюють образ персонаж?

5. Думки та почуття. Як персонаж сприймає навколишній світ? Які життєві цінності відрізняють його від інших героїв? Як міфобачення героя вказує на його внутрішні пріоритети?

6. Оцінка героя іншими дійовими особами. Як ставляться до героя інші міфологічні персонажі? Які основні якості героя вони відзначають?

7. Позасюжетні елементи. Які авторські відступи, описи портрету, пейзажу, інтер'єру доповнюють характеристику міфологічного персонажа? Чи наявні у тексті описи міфічних часопросторових об'єктів, яка їх роль у творі?

Викладач надає такі схеми кожній групі, наголошуючи, що студенти повинні залучити всі можливі епізоди твору для розкриття всіх можливих пунктів схеми.

Евристична бесіда:

- Які домінантні риси властиві внутрішньому світу Мавки?
- Як еволюція міфологічного стану Мавки розкриває її світогляд;
- Що символізує образ Мавки?
- Як образ головної героїні допомагає розкрити головну проблему драми-феєрії – співвідношення духовного і матеріального у житті людини?

Слово викладача. Отже, Мавка – це не звичайна міфічна істота, яка вміє, подібно до людей, кохати, думати, працювати, сумувати. Леся Українка розкрила за допомогою цього образу глибокі й вічні проблеми, що зробило героїню символ краси, любові до природи, вірності та честі.

Варіант етапу № 2

Робота у групах. Студенти об'єднуються у 5 груп, кожна з яких повинна опрацювати по епізоду, що є ключовими для змалювання образу Лукаша. Епізоди опрацьовуються за поданими нижче запитаннями.

1) Перша зустріч Мавки та Лукаша:

- Опишіть, яким перед Мавкою постає Лукаш.
- Що Лукаш говорить про свої найближчі плани? Чи має він конкретну життєву мету?

- Як герой реагує на роздуми Мавки про буття й кохання? Чи проявляються тут риси його вдачі, світогляду?

2) Прогулянка нічним лісом:

- Поясніть, як Лукаш ставиться до Мавки, як виражає свої почуття. На які риси характеру вказує його поведінка?

- Як ви розумієте слова Мавки «*У тебе голос чистий, як струмок, / а очі – непрозорі*»[4]?

- Які думки та цінності домінують у душі Лукаша під час спілкування з Мавкою?

3) Лукаш і Мавка на житньому полі:

- Прочитайте діалог двох героїв, розкрийте його зміст.

- Між якими цінностями Лукашу доводиться робити вибір?

- Зачитайте слова-реакцію Лукаша на зблідлу Мавку.

- Як зміна ставлення до Мавки змінює самого героя? Які риси його характеру тут виражені?

- Доведіть, що у Лукаша змінюються життєві пріоритети.

4) Лукаш після переродження з вовкулаки грає на сопілці:

- Як ви розумієте слова Лукаша «*Я, жінко, бачу те, що ти не бачиш... / Тепер я мудрий став...*» [4]?

- Як переоцінив своє життя Лукаш? Як любов Мавки вплинула на світобачення героя?

5) Лукаш і Доля:

- Що, на вашу думку, зрозумів Лукаш після розмови з Долею?

- Яким постає перед нами герой у кінці твору?

Колективне обговорення проблемних запитань:

- Завдяки яким міфологічним істотам Лукаш шукав і знайшов духовні орієнтири?

- Як Мавка вплинула на становлення особистості Лукаша?

- Чи зміг би герой вирішити конфлікт між прагматизмом і духовністю без взаємодії з лісовими мешканцями? Чому?

III. Узагальнення та систематизація вивченого матеріалу.

Бесіда:

1. Яким чином світ матеріальний і світ духовний протиставлено у творі?

2. Як міфологічні образи представляють ці світи? Заповніть таблицю.

Таблиця 2. Символічне значення міфологічних образів драми-феєрії

Міфологічний образ	Символічне значення у творі
Столітній дуб – Перелесник – Той, що греблі рве – Водяник – Зоря – Доля – Очі – Потерчата –	Студенти заповнюють самостійно

3. Поясніть, яким чином проблеми матеріального та духовного розкриті в таких образах твору: дядька Лева, Лукаша, Мавки, Килини.

4. Якою є основна проблема твору? (*Боротьба за вільне, творче, духовно багате життя людини*)

5. Визначте ідею драми-феєрії. (*Утвердження змістовного, гармонійного, як сама природа, людського життя*).

IV. Підсумки заняття. Рефлексія.

Оцінювання діяльності студентів. Пояснення домашнього завдання.

Домашнє завдання. Написати твір-роздум на одну із тем:

- «Лукаш у пошуках свого щастя: між духовністю і прагматизмом»,
- «Міфологічна природа образу Мавки – взірець прекрасного».

За бажанням (особистісно орієнтовані завдання):

- переглянути художній фільм за драмою-феєрією Лесі Українки «Лісова пісня» (режисер В. Івченко) чи сучасний повнометражний анімаційний фільм «Мавка. Лісова пісня» та поділитися своїми враженнями: «Наскільки зображене у фільмі відповідає тексту твору та авторському задуму»;

- укласти ілюстрований словник «Міфічні істоти драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки»;

- підготувати на вибір фото- чи відеопрезентацію, фотоколаж, скраб-букінг, використовуючи анімаційну візуалізацію істот української міфології художника О. Шупляка «Міфологічний дивосвіт драми феєрії Лесі Українки «Лісова пісня»;

- скласти сенкан про одного з персонажів твору (Мавка, дядько Лев).

Список використаних джерел до заняття:

1. Войтович В. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2005. 664 с.
2. Корній Д. Чарівні істоти українського міфу. Духи природи. Харків: Віват, 2019. 320 с.
3. Турган О. Міфопоетична семантика зооморфних образів у художній системі Лесі Українки. *Слово і час*. 2005. № 8. С. 9–15.
4. Українка Леся. Вірші. Драматичні поеми. Харків: Фоліо, 2006. 351с.

Заняття. Роль міфологічної образності в жанрово-стильовій організації драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня»

Мета: дати поняття про неоромантизм як художній стиль та жанрові особливості драми-феєрії, з'ясувати жанрову та стильову специфіку «Лісової пісні» Лесі Українки, поглибити знання та вміння, необхідні для жанрово-міфологічного та міфологічно-стильового аналізу літературного твору, залучати в систему роботи експліцитно виражені міфологічні структури; виховувати гуманістичні ідеали, прагнення до духовності.

Тип заняття. Заняття засвоєння нових знань, вмінь, навичок.

Вид. Заняття комбінованого (єдність жанрово-міфологічного і міфологічно-стильового) аналізу літературного твору.

Обладнання: текст драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня», літературознавчий словник-довідник, мультимедійна презентація.

ПЕРЕБІГ ЗАНЯТТЯ

I. Підготовка до засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Слово викладача. Ми продовжуємо вивчати драму-феєрію Лесі Українки «Лісова пісня». Сьогодні розглянемо жанрові та стильові риси цього унікального твору української літератури. І зробимо це за допомогою жанрово-міфологічного та міфологічно-стильового видів аналізу, а саме визначимо значення міфологічних структур для надання твору ознак неоромантичної драми-феєрії.

Актуалізація опорних знань.

Репродуктивна бесіда:

- Які міфологічні структури наявні в «Лісовій пісні»?

- Назвіть представників виділених груп міфічних образів: Лісове царство, Водяне царство, побутові міфічні істоти та дендрологічні образи.
- Назвіть ідейно значущі міфологеми, персоніфіковані міфічні образи.
- Які образи народної міфології Лесі Українки змінила чи доповнила власним змістом?
- Навіщо, на вашу думку, поетеса звернулася до народної міфології?
- Який образ вам сподобався найбільше? Чому?

II. Засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Лекція. Драматургія Лесі Українки написана в річищі модернізму. Пригадайте, що модернізм – це загальна назва літературно-мистецьких тенденцій кінця XIX-XX століть, що характеризується розмаїттям літературних стилів, течій, напрямів, угруповань. Одним із таких стилів є неоромантизм. Твір Лесі Українки «Лісова пісня» за стилем – неоромантичний. Жанр твору теж унікальний – це драма-феєрія. Цікаво, що жанр і стиль «Лісової пісні» взаємопов'язані завдяки історично-мистецьким чинникам. Сьогодні ми спробуємо зрозуміти, чому жанр драми-феєрії невідривний від неоромантичного художнього мислення Лесі Українки. Для цього роботу побудуємо за двома блоками (знання про міфологічно-стильові та жанрово-міфологічні риси твору) та узагальнимо, яке значення для художньої реалізації неоромантичної драми-феєрії мають міфологічні структури, використані поетесою у творі.

І блок знань – міфологічно-стильові особливості «Лісової пісні»

Доповідь студента. «Неоромантизм в українській літературі» (супроводжується мультимедійною презентацією).

Словникова робота. Студенти записують визначення та риси неоромантизму, користуючись матеріалами доповіді та літературознавчим словником-довідником [1].

Обговорення цитат вчених. Поясніть, як ви розумієте судження літературознавця Ярослава Поліщука:

«Семантична орієнтація на міф як традиційну структуру у творі Лесі Українки належить до типових ознак модернізму. Однією з поширених літературних тем цієї доби стає дохристиянський світ. Подібний тематичний інтерес до якого виявлявся й раніше (наприклад романтизм). Проте саме у творчості модернізму поганство постає самодостатнім світом авторської фантазії,

своєрідним ідеальним космосом або ж, навпаки, таким, у якому життєві суперечності та драматичні конфлікти виражаються в найактивнішій формі» [2].

Поганство – міфологізація первісного побуту та первісних культів.

Дослідно-пошукова робота над текстом твору.

Знайдіть приклади рис неоромантизму в «Лісовій пісні» та обґрунтуйте кожну з них. Результати оформлюємо у вигляді таблиці.

Таблиця 1. Стильові ознаки драми-феєрії на основі аналізу міфологічних структур твору

Риси неоромантизму	Текстова реалізація в «Лісовій пісні»
Змалювання неповторної індивідуальності, яка вирізняється з маси, бореться попри безнадійну ситуацію.	Мавка, на відміну від усіх міфологічних персонажів, намагається жити за людськими законами. Дядько Лев, на відміну від родичів, знайшов порозуміння з міфологічним світом природи. Але і Мавка, і дядько Лев порушують стиль життя, який сповідує більшість, чим індивідуалізуються. Крім того, Мавка сама є символом світлого, духовного начала, його ідеалом.
Герої прагнуть жити за критеріями ідеалу.	Лісовик, Перелесник цінують волю, швидкоплинні миті буття, що є для них сенсом існування. Мавка прагне жити за покликом серця, кохання, краси.
Увага до внутрішнього світу людини, її духовності.	Найповніше проявляється у змалюванні портрету Мавки та ремарках. Наприклад, <i>«наче лісова царівна у зорянім вінку на темних косах»</i> [4] – щаслива, закохана; перебрана по-сільськи – перетворюється на покірну служницю, принижена, присоромлена; зраджена Мавка – <i>«всі зорі погасли і в вінку, і в серці»</i> [4], її не прикрашає навіть срібний серпанок: <i>«Обличчя її відбиває смертельною блідістю проти яскравої одежі, конуюча надія розширила її великі темні очі, рухи в неї поривчасті й зникаючі, наче щось у ній обривається»</i> [4]; переродження Мавки у фіналі – <i>«спалахує раптом давньою красою у зорянім вінці»</i> [4].

Зовнішні (соціальні) події відступають на задній план.	Соціальні пріоритети (прагнення до наживи) протиставлені духовним ідеалам і визначені як другорядне в житті людини.
Умовні, фантастичні образи, ситуації, сюжет.	Образна система твору включає в себе фантастичні елементи, що пов'язані з персонажами, подіями, хронотопом твору.
Символізм образів і ситуацій.	(Пригадуємо матеріал попередніх уроків).

Постановка проблемного завдання:

Уважно розгляньте заповнену таблицю та висловіть свої думки:

- Як міфологічна образність сприяє реалізації кожної ознаки неоромантизму в творі?
- Чи змогла б, на вашу думку, Леся Українка надати твору неоромантичного звучання без міфологічної образності?

II блок знань – жанрово-міфологічні риси «Лісової пісні»

Слово викладача. Із життєпису Лесі Українки відомо, що вона довго роздумувала, яким жанром означити «Лісову пісню». Про це свідчать уривки з її листів до рідних, в яких вона сумнівалася про вдалість використання іншомовного терміну. Поетеса все ж таки назвала твір драмою-феєрією. Pozнайомимося з цим поняттям.

Словникова робота. Студенти опрацьовують визначення за матеріалом підручника чи словника. Відповідають на запитання:

- Що означає термін «драма-феєрія»?
- Яке значення має міфологічний компонент для жанру драми-феєрії?

Драма-феєрія – це п'єса з казково-фантастичним сюжетом і персонажами.

Феєрія (з франц. – фея, чарівниця) – театральна чи циркова вистава, побудована на фантастично-казковому сюжеті, в якій з метою вразити глядача використовуються різноманітні сценічні ефекти. Ознаки:

1. Казково-фантастичний сюжет.
2. Фольклорні та міфологічні образи.
3. Умовність простору і часу.
4. Символізм ситуацій і образів.

5. Ліризм.
6. Наявність яскравих сценічних ефектів.

Дослідно-пошукова робота.

Знайдіть у «Лісовій пісні» Лесі Українки ознаки драми-феєрії, обґрунтуйте кожен з них прикладами. Результат роботи стисло записуємо в таблицю.

Таблиця 2. *Жанрові ознаки драми-феєрії на основі аналізу міфологічних структур твору*

Ознаки драми-феєрії	Текстова реалізація у «Лісовій пісні»
Казково-фантастичний сюжет	Мавка (лісова істота) прокидається від зимового сну під голос сопілки Лукаша. Вони закохуються. Лукаш вагається у виборі між любов'ю і красою (Мавка) та буденщиною (свататися). Лукаш зраджує Мавку і сватає Килину (молода вдова). У відчаї Мавка добровільно залишає ліс й потрапляє до підземелля Марища. Лукаш стає вовкулаком (помста Лісовика), але Мавка його прощає і повертає людську подобу. Однак сама від відчаю й безсилля стає Вербою. Розлючена Килина хоче зрубати Вербу, але Перелесник її запалює, від чого згорає все господарство Лукаша. Мати й Килина повертаються в село, а Лукаш залишається на згарищі і поступово замерзає.
Фольклорні та міфологічні образи	<i>(Матеріал попереднього заняття).</i>
Умовність простору і часу	Простір і час не конкретизовані історично. Час подано як кругообіг пір року, відсутня історична хронологія. Циклічність часу відповідає міфологічному світобаченню.
Символізм ситуацій і образів	• <i>Гра Лукаша на сопілці й пробудження Мавки:</i> символізує пробудження прекрасного в душі людини; • <i>Лукаш засилає сватів до Килини</i> – відмова від прекрасного на користь матеріальному (жадоба до наживи). • <i>Марище забирає Мавку</i> – означає втрату Лукашем свого світлого, духовного начала.

	• <i>Лукаш стає вовкулаком</i> – символізує духовну деградацію героя. • <i>Перевтілення Мавки у суху вербу</i> – омертвіння світлого начала. • <i>Гра Лукаша на сопілці з Верби-Мавки</i> – потреба у поверненні світлого духовного начала та невмирущість духовних потер людини. • <i>Промова сопілки-Мавки</i> – у душі Лукаша залишається світле духовне начало. • <i>Лукаш замахується сокирою на Вербу-Мавку</i> – неможливість абсолютної відмови від духовного само-знищення, небажання стримати прагнення до високого. • <i>Спалах Верби-Мавки вогнем</i> – звільнення Мавки, свободу духовного начала, що не піддається знищенню; її духовне безсмертя, бо Перелесник <i>«злітає і обіймає вербу «Я визволю тебе, моя кохана!»</i> [4]. Верба спалахує вогнем. Після пожежі постать Мавки говорить: <i>«О, не журися за тіло!/ Ясним вогнем засвітилось воно,/ чистим, палючим, як добре вино, вільними іскрами вгору злетіло»</i> [4]. Тобто, все високе – вічне, його не можуть знищити буденні негаразди. Мавка вільна, а воля для лісових істот – головна цінність. • <i>Згорає господарство Лукаша</i> – знищення матеріальних благ, їхня тлінність, знищенність. • <i>Клунки зі злиднями, що вціліли від пожежі</i> символізують внутрішню злиденність духовно убогих людей як наслідок відмови від духовного. • <i>Зустріч Лукаша з Долею</i> – показ знедоленості, нещадності життя, неприкаяності як наслідку відмови від духовного світлого начала. • <i>Останній монолог Мавки</i> – перемога духовного над тілесним началом у людині.
--	---

	• <i>Остання гра Лукаша на сопілці</i> – відродження духовного, світлого начала у душі Лукаша. • <i>Миттєва зміна весни і зими</i> → <i>густа сніговиця укриває Лукаша</i> – співіснування у душі людини світлого і темного; невмирущість духовного і здатність до відродження та фізична смерть людини попри вічність душі.
Ліризм (емоційність, схвильованість) – піднесено емоційне переживання будь-якої події чи явища.	Реалізується через емоційні спалахи у монологів героїв та забезпечує змалювання головної теми твору – плин внутрішнього життя людини (боротьбу високих потреб з прагматичними).
Наявність яскравих сценічних ефектів.	1) <i>«З очеретів чутно голос сопілки... З-за стовбура старої розщепленої верби, півусохлої, виходить Мавка».</i> 2) <i>«Лукаш грає веснянки... розцвітає яріше дика розжа, біліє цвіт калини...»</i> 3) <i>«Мавка змінюється раптом у вербу з сухим листом та плакучим гіллям».</i> 4) <i>«Лукаш починає грати... Мавка спалахує раптом давньою красою у зорянім вінці... Лукаш сидить без руху... Сніг падає, падає без кінця...»</i>

Яка з розглянутих ознак, на вашу думку, є визначальною?

Додатково ставимо проблемне питання:

Яким чином впливає на жанр твору його фольклорно-міфологічний сюжет?

Доповнення викладача. Цікаво в контексті нашої роботи звернути увагу на казку, яку розповідає дядько Лев для Лукаша. Вона є вставним міфом, адже розповідає про героїв, що мають міфологічну семантику. Пригадайте, дядько Лев говорить про Білого Палянина та Урая, який асоціюється насамперед із Раєм, Ярилом – уособленням світлоносного начала Всесвіту.

Цю вставну конструкцію детально проаналізував вчений Лукаш Скупейко. Послухайте, який варіант прочитання твору він пропонує. Літературознавець вказує на зв'язок названих героїв зі слов'янським пантеоном богів. Звичайно, казка

дядька Лева не автентична, а придумана Лесею Українкою, але має важливе значення для розгортання міфологічного сюжету твору. Вчений доводить, що поетеса вдало вписала цю казку в міфопоетичну структуру драми, спроектувавши її на взаємини Мавки й Лукаша. Стає зрозуміло, що казка дядька Лева виконує в драмі роль віщого казання. Це – пророкування долі, своєрідне передбачення майбутнього. А те, що вона залишається незавершеною, як не знайшли завершення й стосунки між Мавкою та Лукашем, лише підтверджує дане тлумачення [3].

Обговорення цитат вчених. Поясніть, як ви розумієте судження літературознавця Ярослава Поліщука:

«Лісова пісня» Лесі Українки тонко поєднує риси міфологізації з елементами власне авторського міфу. Міфологічна схема твору не запозичена в цілому, міф як оповідь тут присутній лише вибірково. Зате «феєрія» дає змогу вільно, проте цілеспрямовано, інтегрувати в авторському задумі елементи міфу» [2].

III. Узагальнення і систематизація вивченого матеріалу.

1. Евристична бесіда:

1. Чи вплинув стиль неоромантизму на вибір поетесою жанру «Лісової пісні»?
2. Яким рисам завдячує п'єса жанру драми-феєрії?
3. Яку роль виконує міфологічна образність у жанрово-стильовому оформленні «Лісової пісні»?

IV. Підсумки заняття. Рефлексія.

Рефлексія:

- Які нові знання стали для вас несподіваними й цікавими?
- Які нові практичні уміння й навички у вас з'явилися?

Оцінювання студентів. Пояснення домашнього завдання

Домашнє завдання: письмово проаналізувати 2-3 сцени із драми, що мають символічне значення, і дати відповідь на питання: «Чому «Лісова пісня» – неоромантична драма-феєрія?»

Матеріали з теорії літератури до заняття

«Неоромантизм – стильова хвиля модернізму, що виникла в українській літературі на початку ХХ ст., поійменована Лесею Українкою новоромантизмом. Визначальною рисою Н., на противагу романтизму з його концептуальним розривом між ідеалом та дійсністю, виявилася конструктивна спроба подолати протистояння цих конфліктно непереборних опозицій, завдяки могутній силі волі зробити

сподіване, можливе дійсним, не опускаючи цього можливого до рівня інертного животіння. Найповніше Н. окреслився у ліриці та в драматичних творах Лесі Українки, яка вважала реалістичний спосіб «фотографувати» довкілля «униженням свого хисту», зважувалася боронити «прапор модернізму» і не «зректися прапора новоромантичного», витворюючи своїм поривом «у блакить» основу для естетичних та націотворчих осяянь в українській поезії. Могутній життєлюбний заряд цього Н. наснажував потім покоління «розстріляного відродження» (О. Влизько, М. Йогансен, Ю. Яновський та ін.) та «празької школи» (Олена Теліга, О. Ольжич та ін.), виявляв водночас і свої відмінності від революційного романтизму. Творчість українських письменників перегукувалася з творчістю Р. Кіплінга, Р.-Л. Стівенсона, Етель-Ліліан Войнич, Г. Ібсена, К. Гамсуна, Дж. Лондона, М. Гумільова» [1, с. 492].

Неоромантизм в українській літературі започаткувала О. Кобилянська новелами та повістями «Людина», «Царівна». У цьому стилі працювали також Леся Українка, Олександр Олесь, М. Вороний та інші.

«ФЕЄРІЯ (франц. *féeerie*, від *fée* – фея, чарівниця) – театральна або циркова вистава з фантастично-казковим сюжетом, сценічними ефектами і трюками. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. елементи феєричності проникають у літературу, зокрема драматургію. Виникає так звана драма-феєрія (драма-казка), для якої характерні виразне ліричне начало, зіставлення природного і людського, широке використання міфічних і фольклорних образів, чарівничого, магічного сенсу тощо («Затоплений дзвін» Г. Гауптмана, «Лісова пісня» Лесі Українки, «Синій птах» М. Метерлінка, «Над Дніпром» (весняна казка) Олександра Олеся та ін.). Драма-феєрія стала набутком неоромантичної естетики» [1, с. 690-691]. Ознаки драми-феєрії: казково-фантастичний сюжет, фольклорні та міфологічні образи, умовність простору і часу, символізм ситуацій і образів, ліризм, наявність яскравих сценічних ефектів.

Література

1. Літературознавчий словник-довідник. *Nota Bene* Київ: Академія, 2007. С. 992.
2. Поліщук Я. «Лісова пісня» Лесі Українки: неопоганство і семантика міфу. *Дивослово*. 2000. № 3. С. 2–6.
3. Скупейко Л. Казка і міф у драмі Лесі Українки «Лісова пісня». *Слово і час*. 2000. № 4. С. 55–65.
4. Українка Леся. Вірші. Драматичні поеми. Харків: Фоліо, 2006. 351с.

Багаторівневий аналіз міфологічної образності літературних творів

Міфологічні структури можуть функціонувати на різних рівнях художнього твору: образному, сюжетно-композиційному, мовному, стильовому, проблемно-тематичному, жанровому, ідейному, філософському. Письменники використовують їх як основу для авторського сюжету з метою розбудови головної подієвої лінії твору, підсилення конфлікту чи драматизму ситуації, створення різних сюжетно-композиційних елементів, тематичного наповнення літературного матеріалу, вираження його ідейного змісту, образотворення, розкриття проблематики, створення часопросторової організації. Тому актуальним стає багаторівнєве дослідження експліцитно представлених міфологічних структур тексту. Така робота охоплює виявлення ролі міфологічної образності на різних рівнях твору: сюжету, композиції, хронотопу, системи образів-персонажів, тематики та проблематики, жанру й стилю. Цілісне осмислення функціональності міфологічних структур допомагає розкрити авторську концепцію літературного твору.

Успішно застосувати багаторівнєве дослідження можемо під час вивчення автобіографічної кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна». У цьому творі своєрідно поєднуються язичницько-слов'янські та християнські міфологеми, що представлено на різних текстуальних рівнях. Разом вони створюють унікальний авторський універсум кіноповісті. Серед міфологічних структур твору виділяємо ключову міфологему «вода», якою напоєна зачарована Десна, згадки біблійних легенд про страшний суд, всесвітній потоп, віру героїв у нечисту силу, домовика, замовляння від пристріту та ворожіння. Разом вони унаочнюють світоглядні переконання героїв, допомагають осмислити ідейний зміст твору. На нашу думку, їх опрацювання є необхідним в процесі вивчення кіноповісті та дозволяє осмислити змалювання світу дитинства на основі аналізу народно-міфологічних та християнських вірувань у їх єдності.

Міфологічну образність доцільно залучати для вивчення таких рівнів кіноповісті:

1. Хронотопу твору. Студенти повинні усвідомити, що часопростір кіноповісті має міфологізований характер. Наводимо приклади з дослідження

І. Констанкевич, яка доводить, що автор розповідає ніби «про початок часів, коли все було не так, як тепер» [2, с. 27]. Життєпис дитячих років письменника, як пише вчена, реконструюється за логікою розвитку християнського міфу. Герой виступає в ролі творця «добрих діл» (*«Святим був на всю хату один я»* [2, с. 23], *«Одні тільки бажання творити добрі діла й zostалися при мені на все життя»* [2, с. 29]. Ідилічний світ дитинства нагадує «райський сад», у якому хлопчик почуває себе «маленьким ангелом». Ставимо перед студентами завдання довести, що час і простір у кіноповісті представлено дивовижним і чудотворним явищем. Для цього пропонуємо знайти описи хати, саду, городу чи пейзажі. Наприклад, *«хто й коли збудував нашу хату, які майстри – невідомо. Здавалося нам, ніби її зовсім ніхто й не будував, а виросла вона сама»* [2, с. 19].

2. Образної характеристики героїв. Студенти повинні розуміти, що міфологічний компонент виконує функцію портретної характеристики образів-персонажів, доповнює цілісну сферу життя героїв, показує їх душевну красу та працьовитість. Студенти знаходять у творі влучні цитати-описи героїв: *«дід схожий на Бога»* [2, с. 14], *«образ святого Миколая також був схожий на діда»* [2, с. 14], *«святий Феодосій більше скидався на батька»* [2, с. 14], *«він був наш добрий дух луку і риби»* [2, с. 15], *«без прокльонів вона не могла прожити і дня. Вони були її духовною їжею»* [2, с. 18]. Потім обмірковують, яке значення у змалюванні героїв твору відіграють міфологічні елементи.

3. Сюжетної лінії твору. Автор використовує назви християнських свят для фіксації важливих подій у житті маленького героя (*«сталося це на зелену неділю»*, *«на Спаса»*, *«напередодні Паски»*). Розповідь про деякі події з дитинства Сашка доповнюється біблійними легендами. Наприклад, опис городу нагадує рай, в описі хати центральною стає картина Страшного Суду. А розлив Десни асоціюється із всесвітнім Потопом: *«Вода прибувала з дивовижною швидкістю. В один день затопило ліси, сінокоси, городи»* [2, с. 38]. У виділених фрагментах відчутне християнське розуміння світу: *«В такому плануванні води повинен, очевидно, бути великий божественний смисл»* [2, с. 42]. Яскравим сюжетним епізодом є колядування: *«Пустіть колядувать! ... Молодець Сашечко та й по торгу ходив, Святий вечір...»* [2, с. 56].

4. Символіки та ідейного змісту. Зрозуміти це допомагає пояснення ключових міфологем твору «вода» і «річка», від яких утворюється авторський міфологізований образ – «берег мого дитинства». Студенти отримують завдання:

з'ясувати значення виділених міфологем у спеціальних довідниках з української міфології. Наводять цитати: «У народному світогляді вода високо Свята. Як окрема стихія, плодюча й родюча, вода була скрізь обожнювана, як море, озеро, річка, копанка, джерело, криничка, колодязь» [3, с. 40], «Вода має велику цілющу і віщу силу ... мала магічну силу під час загальних Свят» [3, с. 45-46]. Після словникової роботи робимо висновок, що вода – одна із фундаментальних стихій світотворення. У міфологіях різних народів вода – це першопочаток, виток всього існуючого, еквівалент первісного хаосу, це середовище зачаття і породження, а ще – символ родючості, плодючості, урожаю, а ріка – символ швидкоплинності життя.

Аналіз ключових міфологем дозволяє осмислити ідейний зміст та проблемно-тематичне поле кіноповісті. Зокрема, розкрити теми: людина і природа, любов до рідної землі, краса працьовитих людей.

5. Світоглядної картини дійсності у творі. Зрозуміти її допомагають фрагменти, в яких згадуються язичницькі прикмети, звичаї, вірування. Наприклад, «чоловікам з давніх-давен не личило купатись за звичаєм. Жінки боялися водою змити здоров'я» [2, с. 64]; «її став часто по ночах душити домовик. Він жив у нас в комині і в трубі... схожий був на вивернутий чорним хустром угору кожух» [2, с. 23]. Для осмислення художньої картини дійсності ставимо перед студентами проблемне питання «Яким постає світ в уявленнях малого Сашка? За допомогою яких християнських та язичницьких вірувань герой пояснює щоденну дійсність?»

Коментоване читання з міфологічною образністю унаочнить особливості світосприйняття персонажів. Для опрацювання доречно обрати такі епізоди: характеристика діда Семена, прокльони баби Марусини, скарги матері на свою долю, опис зовнішності батька, весняної повені, ворони на косовиці, уривків колядок, прикмет і забобонів.

Цікавим для учасників навчального процесу стане дослідження динаміки внутрішнього конфлікту ліричного героя новели Миколи Хвильового «Я (Романтика)» шляхом аналізу ключової міфологеми «мати» на рівнях сюжетно-композиційній організації тексту, ідейного змісту, проблемно-тематичного наповнення. Опорними стають висновки літературознавця О. Ковальчука: «Образ матері є в новелі найбільш навантаженим. Він має декілька змістових проєкцій, передусім ідеолого-символічних. Це і Богоматір, і ціла низка асоціацій, пов'язаних із цим образом, від святості до жертвовності; і комуна-революція в її ідеальному вигляді; і

сумління героя; і уособлення гуманістичної суті життя – лагідності, доброти і всепрощення; і врешті, реальна мати оповідача» [4, с. 261], «В образі матері зливаються дві Марії – земна і небесна. Обидві ці іпостасі не просто заважають торжеству комуністичної ідеї, а й стоять на шляху до її втілення. Тому обидві підлягають знищенню» [4, с. 56], «Постріл у скроню матері обриває земне життя і водночас перекреслює постать небесної Марії. Відтепер вона вже не зможе стати дороговказом до нового життя. «Я» залишився серед «мертвого степу» [4, с. 59].

Отже, багаторівневий аналіз міфологічної образності творів забезпечить відкритість літературного джерела, розуміння його надчасової актуальності, сприятиме активізації та розвитку когнітивних умінь й абстрактного мислення здобувачів освіти як важливих навичок ХХІ століття.

Заняття. Єдність християнських та народно-міфологічних вірувань у змалюванні світу дитинства в кіноповісті

О. Довженка «Зачарована Десна»

Мета: опрацювати зміст кіноповісті, розкрити символічні образи, проаналізувати епізоди, в яких розкривається міфомислення персонажів, визначити семантику ключових міфологем та їх художнє значення; удосконалювати уміння словесно-міфологічного аналізу, здатність розпізнавати у творі міфологеми-символи, виявляти їх зміст, оцінювати влучність їх використання; виховувати любов до рідного краю.

Тип. Заняття засвоєння нових знань, формування умінь та навичок.

Вид. Словесно-міфологічний аналіз літературного твору.

Обладнання: портрет О. Довженка, текст кіноповісті «Зачарована Десна», картки для дослідної роботи, мультимедійна презентація.

ПЕРЕБІГ ЗАНЯТТЯ

І. Підготовка до засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Лекція. Сьогодні ми розглянемо кіноповість О. Довженка «Зачарована Десна». Спробуємо зрозуміти, чому улюблена ріка автора є зачарованою? Про які святість і грішність розповідає нам зрілий автор-філософ? Як крізь призму народної міфології бачив світ малий Сашко і як це вплинуло на формування світогляду майбутнього митця?

Виконаємо поставлені завдання за допомогою словесно-міфологічного аналізу. Це дослідження тем і проблем твору на основі аналізу ключових мовних конструкцій міфологічного походження. Тож навчимося аналізувати ключові міфологічні образи, мовні конструкції з ними, визначати їх художню роль у кіноповісті «Зачарована Десна» О. Довженка. Спочатку повторимо теоретичний матеріал.

Репродуктивна бесіда.

- Дайте визначення поняттям: «автобіографія», «автобіографічний твір».
- Згадайте автобіографічні твори, що читали раніше.
- Розкажіть історію написання «Зачарованої Десни».
- Чому цей твір називають кіноповістю?

II. Засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Лекція. У кіноповісті О. Довженко розповідає нам про своє дитинство, що пройшло на берегах Десни, яка напоєна незвичайною водою та оточена незабутніми краєвидами. Ця річка стає своєрідним образом-символом, що пронизує весь твір. З трепетною любов'ю автор описує не тільки Десну, а й своє подвір'я, город, хату, вулицю, родичів та односельців. Ви помітили, що у творі багато міфологізованих письменником образів. Не тільки простір, а й час подано як унікальний, неповторний ніде й ніколи. Дослідниця творчості О. Довженка Ірина Констанкевич доводить, що в кіноповісті автор розповідає нам ніби «про початок часів, коли все було не так, як тепер». Життєпис дитячих років письменника, як пише вчена, реконструюється за логікою розвитку християнського міфу. Герой виступає в ролі творця «добрих діл» («Святим був на всю хату один я», «Одні тільки бажання творити добрі діла й zostалися при мені на все життя»). Ідилічний світ дитинства нагадує «райський сад», у якому хлопчик почуває себе «маленьким ангелом».

Такий дитячий світ ліричний герой відтворює за допомогою різних народних вірувань, міфологічних образів. Але об'єднуючим стає образ «райського саду». Цей образ взятий із Біблії.

Евристична бесіда.

- Поясніть, що таке «міфологема».
- Як ви уявляєте собі рай?
- Згадайте, як написано про райський сад у Біблії.
- Яким, на ваш погляд, уявляли рай наші предки?

Дослідницька робота. Студенти опрацьовують матеріал про міфологеми «Рай», «райський сад».

Картка «Райський сад у Біблії»

«У Старому Завіті розказано про Едемський сад, що з єврейської мови перекладається як «сад». До європейських мов воно увійшло в перекладі з грецької мови зі значенням «рай». Це місце гармонії між природою і культурою: з одного боку, там обов'язково мають бути рослини і тварини, а з другого – сад влаштований так, щоб у ньому, передусім, було добре і приємне людині. Це і не дикий ліс з його небезпеками, і не задушливе місто, де люди живуть скупчено і недружно. І людина в цьому саду відчуває себе приблизно так, як відчував себе персидський цар у своєму заповіднику: усе там призначено для нього» [5].

Картка «Рай у слов'янській міфології»

В енциклопедичному виданні В. Войтовича «Українська міфологія» подано такі визначення міфологем: «Рай – блаженна, вічнозелена сонячна й тепла країна, у якій мешкають праведні душі померлих; потойбічний невидимий світ, уявлення про який утверджує віру в невмирущість. Ця країна далеко-далеко на сході – там, де вирій, куди дорога дуже далека й тяжка і, щоб полегшити покійнику туди шлях, треба його належно вирядити. Там завжди спокій, цвітуть луки, по яких течуть річки з медом й молочними берегами, райських плодів там завжди повно, і покійники там постійно бенкетують. На відміну від пекла, описові раю приділяється менше уваги. Мав рацію М. Сумцов, зауважуючи, що «у змалюванні раю і райського блаженства народна фантазія не виявила тієї сили і зображувальності, що в змалюванні пекла і пекельних мук». У карпатських легендах домінує мотив раю як саду: «Трава рясна та висока. Навкруг доріжки й стежки. Вишневий сад, а вишні кучеряві-кучеряві» [1, с. 416].

- Отже, якими рисами наділений «райський сад»?

(Багатий на дерева й плоди; сонячний; панує спокій, прекрасний)

Дослідно-пошукова робота з текстом твору.

- Знайдіть та прочитайте в кіноповісті описи саду, городу Сашка.
- Виділіть вислови, що свідчать про міфологізацію автором саду свого дитинства.
- Як змальовано у творі хату? («хто й коли збудував нашу хату, які майстри – невідомо. Здавалося нам, ніби її зовсім ніхто й не будував, а виросла вона сама»).

- Який образ в описі хати займає центральне місце?

Доповідь з мультимедійною презентацією «Іконопис Страшного Суду»

(заздалегідь підготовленого студента)

- Прочитайте фрагменти тексту, в яких описано картину страшного суду.
- Які міфологічні уявлення прочитуються у змалюванні картини: християнські, язичницькі, чи вони поєднуються?

Постановка проблемного завдання.

«Яким постає світ в уявленнях малого Сашка? За допомогою яких християнських та слов'янських вірувань герой пояснює щоденну дійсність?

- Як Сашко описує свого діда Семена?
- Визначте ключові міфологеми у зображенні діда (*схожий на Бога, святого Миколая, добрий дух лугу і риби*).
- Як можна пояснити вираз «більш за все на світі дід любив сонце»?
- Зачитайте, як герой пояснює вірування своїх рідних.
- Якою постає баба Марусина? Що вона любить найбільше у світі?
- Знайдіть влучну цитату для її характеристики.
- Яку роль має фрагмент прокльону в зображенні баби?
- Як герой описує свою матір?
- Що постає в центрі уваги малого Сашка: зовнішність чи погляди матері, її міфологічне бачення світу й себе в ньому?
- Що в зображенні рідних Сашка йде від християнських уявлень, а що від народно-міфологічних?
- Зачитайте вирази, в яких переплітаються міфологічні уявлення героїв (*Наприклад, мати об'явила себе ворожкою і водночас називала праведною душею; молилася святим, а діда називала чорнокнижником і спалила Псалтир*).
- Ключовою фразою самохарактеристики Сашка є «Святим був на всю хату один я». Чому, на вашу думку, святість для героя є головною рисою людини?
- Які добрі діла планував творити Сашко для поновлення своєї святості?
- Знайдіть опис батька. Виділіть у ньому ключові словосполучення.
- З якими християнськими персонажами порівнюється батько героя? («З нього можна було писати лицарів, богів, апостолів, великих учених чи сіятелів»).
- Перекажіть, як люди рятувалися від весняної повені.
- Чи нагадує опис повені великий потоп?

- Згадайте біблійну легенду про потоп.
- Завдяки чому автору вдається надати змалюванню повені міфічного змісту?
- Які слов'янські звичаї, прикмети згадуються у творі?
- Про які воронячі чари згадує малий Сашко?

Коментоване читання фрагментів тексту, в яких прослідковується поєднання християнського та язичницького світобачення. Доповнюємо складанням відповідної таблиці.

Таблиця 1. Синкретизм християнських та язичницьких вірувань у кіноповісті
О. Довженка «Зачарована Десна»

«Персонально вірили більш у Матір Божу і святих – Миколая-угодника, Петра, Іллю, Пантелеймона. Вірили також в нечисту силу» [2, 12].	Віра у біблійні образи поєднується з язичницькими забобонами про нечисту силу.
«Вода прибувала з дивовижною швидкістю. В один день затопило ліси, сінокоси, городи... потонуло все село... В такому плануванні води повинен, очевидно, бути великий божественний смисл» [2, 38].	Опис розливу Десни нагадує біблійну легенду про всесвітній потоп. Водночас йдеться про воду як сильну природну стихію – одну з першооснов буття, якій поклонялися давні слов'яни. Вода – одне з головних язичницьких божеств.
«Об'явила себе ворожкою і почала лікувати від зубів, пристріту й переляку» [2, 16] .	Віра у різного роду замовляння та ворожіння вказує на язичницьке світобачення.
«Її став часто по ночах душити домовик. Він жив у нас в комині і в трубі... схожий був на вивернутий чорним хустром угору кожух» [2, 17]	Домовик – міфічний персонаж давніх українців, належить до хатніх істот, в існування яких вірили давні слов'яни.
« - Пустіть колядувати! ... «Молодець Сашечко та й по торгу ходив, святий вечір...» [2, 56].	Звичай колядувати на Різдво – давня традиція православних українців.

«Чоловікам з давніх-давен не личило купатись за звичаєм. Жінки боялися водою змити здоров'я» [2, 62].	Йдеться про дотримання язичницьких прикмет та звичаїв.
---	--

Опрацювання міфологеми «зачарована Десна».

- Як ви думаєте, що може символізувати річка?
- Знайдіть неповторні описи Десни чи краєвидів біля неї.
- Які прикмети та забобони згадує автор, описуючи Десну?
- Виділіть вислови, що свідчать про ідеалізацію автором світу.
- Перегляньте останню сторінку кіноповісті. Прокоментуйте слова: «...

все вже розтануло в далекому мареві часу, як сон, і потонуло. Одна лише Десна залилася нетлінною у стомленій уяві».

- Що означають заключні описи ріки: «Свята, чиста ріка моїх дитячих незабутніх літ і мрій», «Благословенна будь, моя незаймана дівчице Десно»?

III. Узагальнення та систематизація вивченого матеріалу.

Слово викладача. Отже, художній світ «Зачарованої Десни» О. Довженка зітканий з переплетіння християнської й слов'янської міфологічних систем. Відчуття Сашком світу, в якому людина нерозривно пов'язана з природою, відтворюється через систему народних прикмет, вірувань і традицій. Автор закладає його в основу наскрізної в повісті міфологеми води, якою напоєна зачарована Десна. Ця річка в повісті стає своєрідним символом життя, вічним плином часу. Біблійні міфологеми раю, Страшного суду, потопу використані автором задля ідеалізації художньої реальності. Тільки біди, з якими стикаються герої (смерть, бідність) показують тяжку долю трудівників села. На рівні окремих деталей у творі є елементи слов'янського світобачення. Разом міфологічні структури твору відіграють провідну роль для визначення хронотопу, образної характеристики персонажів та створення загальної картини дійсності.

Евристична бесіда.

1. Які біблійні міфологічні структури використав О. Довженко у кіноповісті?
2. У чому він їх наслідує, а в чому змінює?
3. Яке значення в змалюванні героїв твору відіграють біблійні сюжети і мотиви? *(Стають важливим засобом характеристики образів-персонажів, мірилом їхнього праведного життя. Підкреслюється їхня працелюбність, волелюбність, душевна краса).*
4. Які елементи слов'янської міфології наявні у творі?

5. Як, на вашу думку, міфологічні структури допомагають розкрити тему єднання людини з природою?

6. Що б утратила кіноповість, якби автор описував своє дитинство без міфологізованого сприйняття світу?

Таблиця «Міфологеми кіноповісті». Назвати ключові міфологеми, пояснити семантику та їхнє значення у творі.

Метод «Прес».

Поясніть, як вирозумієте вислів О. Довженка *«Не втратив щастя бачити оті зорі навіть у буденних калюжах на життєвих шляхах»*.

V. Підсумки заняття. Рефлексія.

Оцінювання діяльності студентів.

Пояснення домашнього завдання:

- 1) письмово поясніть одну з міфологем твору;
- 2) напишіть, які міфологічні елементи (оповіді, вірування, звичаї, прикмети) та як впливають на авторське зображення світу свого дитинства.

Заняття. Сюжет новели Миколи Хвильового «Я (Романтика)».

Зображення внутрішнього роздвоєння людини у творі. Символічність образу матері, його зв'язок із християнською міфологією

Мета: дослідити сюжетно-міфологічну будову новели, осмислити роль ключової міфологеми-символу «мати»; удосконалювати навички сюжетно-міфологічного аналізу, уміння установлювати зв'язки між міфологемою та подієвою лінією твору, розвитком конфлікту; виховувати людяність, засудити політичний фанатизм.

Тип заняття. Засвоєння нових знань та умінь, формування умінь та навичок.

Вид. Заняття сюжетно-міфологічного аналізу літературного твору.

Обладнання: портрет письменника, ілюстрації про громадянську революцію, текст новели Миколи Хвильового «Я (Романтика)».

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Підготовка до поглиблення первинних знань та умінь.

Слово викладача. Микола Хвильовий – один з найтрагічніших письменників епохи Розстріляного Відродження. Його творчість також позначена трагізмом життєвої долі.

Ви прочитали новелу Миколи Хвильового «Я (Романтика)», в основі якої лежать події громадянської війни, що принесла руйнацію моральних цінностей та людського життя. Автор розповідає про перетворення героя-революціонера на моральну потвору. Сьогодні ми дослідимо, як розкриваються теми роздвоєності ліричного героя, духовності та ідеологічної жорстокості за допомогою головної міфологеми новели – образу матері, який пов'язано у творі з одвічним поняттям святості. Ми будемо застосовувати сюжетно-міфологічний шлях аналізу: знаходитимемо епізоди з міфологічними елементами, аналізували їх та визначали їхню роль у тексті. А також простежимо, як розвиток сюжету залежить від ключового міфологічного образу матері.

Фронтальне опитування (перевірка домашнього завдання):

- Дайте визначення новели.
- Розкажіть про особливості розгортання сюжету новели Миколи Хвильового «Я (Романтика)».

II. Поглиблення набутих знань та умінь.

Лекція. Як бачимо, у новелі домінує внутрішній (психологічний) сюжет, розгортання якого забезпечують заспів і три ситуації, в яких діє герой, де поєднуються картини реальності та його марення. Разом ці етапи сюжету передають внутрішню боротьбу героя, показують його розколоте Я. Помітним, наскрізним елементом кожного сюжетного епізоду є образ матері, що пронизує твір, підсилює драматизм і напруженість оповіді, допомагає дослідити еволюцію внутрішнього світу героя.

1) Колективне визначення ключових сюжетних епізодів твору .

1. Опис печального образу Марії, у якому вперше явно виражається паралель між матір'ю ліричного героя і святою Марією. Закладаються два протилежні почуття – смуток і ніжність.

2. Розмова з матір'ю напередодні грози, що вводить читача в складний психологічний світ героя.

3. Епізод прийняття чорним трибуналом постанови про розстріл. Коли ліричний герой має проголосувати за розстріл – *«в той момент раптом переді мною підводиться образ матері»* [7]. Тут загострюються в душі героя суперечливі роздуми про обов'язок, свою приреченість перед ідеями комуні. Коли у цій боротьбі перемагають думки солдата, а не сина – *«і тоді відходила, удалялась од мене моя мати – прообраз загірної Марії»*.

4. Розмова героя з матір'ю вдома. У цій сцені прочитується друге Я ліричного героя, який *«ховає від гільйотини один кінець своєї душі»*.

5. Зустріч з матір'ю у колі черниць – один з кульмінаційних моментів. Тут гостро протистоять між собою дві протилежні грані «Я» ліричного героя: гуманні цінності та революційний фанатизм.

6. Розстріл – вирішальний момент у внутрішній боротьбі між добром і злом у душі ліричного героя.

2) Текстуальний аналіз виділених епізодів:

1) Опис печального образу Марії.

- Які почуття викликає у ліричного героя згадка про рідну матір?
- Якими рисами він її наділяє?
- З ким герой порівнює матір?

2) Розмова з матір'ю напередодні грози.

- Як герой описує матір?
- Доведіть, що герой трепетно, з любов'ю ставиться до матері.

3) Прийняття чорним трибуналом постанови про розстріл.

- Чому приймаючи рішення про розстріл ліричний герой починає вагатися?

- Якими думками керується герой?
- З ким порівнює матір? Які, на вашу думку, якості героя він символізує?

4) Зустріч героя з матір'ю вдома.

- Що нового ми дізнаємося про матір героя?
- Як відчуває себе герой біля рідної матері?
- Чим пояснюється журливий настрій епізоду?
- Як ви розумієте вислів «я ховаю від гільйотини один кінець своєї душі»?

5) Зустріч з матір'ю у колі черниць.

- Як сприйняв герой появу матері в натовпі черниць?
- Яка портретна деталь матері стає визначальною?

- Дайте коротку характеристику Тагабата, Андрюші, дегенерата. Що вони символізують?

б) Розстріл.

- Які почуття викликає в героя материн голос?
- Якими ідеями він керується, здійснюючи постріл?
- Що перемогло в розколотій свідомості героя?
- Кого, на вашу думку, вбив ліричний герой разом із матір'ю?

3) **Евристична бесіда:**

- Що символізує мати в новелі «Я (Романтика)»?

(Образ матері – одна з граней розколотої особистості ліричного героя, частина його «Я»: *«моя мати не фантом, а частина мого власного злочинного «Я», якому я даю волю... Тут... я ховаю від гільйотини один кінець своєї душі»* [7]. Використання паралелей з Божою Матір'ю, яка символізує всепрощення й любов, розкриває гуманну частину роздвоєного «Я» ліричного героя. Матір стоїть на сторожі доброго й чистого. Порівнюючи матір із Дівою Марією, автор показує її серед чорниць, де вона сприймається як частина християнських ідеалів, що протистоять комуністичним. Вбиваючи матір, герой знищує в собі людину, а порівнюючи її з Богоматір'ю, автор підносить проблему до загально-людського рівня – знищення всього святого хворобливим фанатизмом, заміна старої християнської моралі на нову комуністичну).

- Чому, на вашу думку, в творі використовуються релігійні образи (Богоматір, черниці, монастир)?

- Чому мати називає героя «м'ятежним сином»?
- Яке значення має міфологема мати у новелі? *(дозволяє простежити динаміку внутрішнього конфлікту, підсилення драматизму, пояснити психологічний стан ліричного героя, розкрити теми та зрозуміти філософську проблематику й надчасовий смисл новели).*

- Поясніть назву новели.

III. Узагальнення та систематизація вивченого.

Вирішення проблемного питання «Яке художнє значення має образ матері в новелі «Я (Романтика)» Миколи Хвильового?». Викладач обирає одну з технологій:

1. **Метод «Прес».** Студенти висловлюють свої думки за схемою:

На мою думку, ... Тому що, ... Наприклад, ... Отже, ...

2. **Коло ідей.** Кожен студент висловлює свою думку на поставлене запитання, викладач записує на дошці всі твердження, групує їх за подібністю. Так утворюється орієнтований список ідей. Потім усі разом виділяють серед них головні.

3. **Кейс-метод.** Після постановки проблемного питання, ставимо ряд уточнюючих (навідні запитання): які почуття викликає в ліричного героя згадка про рідну матір, якими рисами наділяє її герой, із ким герой порівнює матір? Висуваємо спірну гіпотезу, наприклад, «Матір поглиблює душевні страждання ліричного героя» або «Печальний образ Марії підсилює душевні протиріччя ліричного героя». Студенти наводять аргументи на підтримку чи спростування спірної гіпотези, ілюструючи свої судження цитатами з тексту, спільно приходять до відповіді на проблемне питання.

IV. Підсумки заняття.

Оцінювання діяльності студентів.

Домашнє завдання: напишіть характеристику образу матері, врахувавши його символічне значення та вияв у ключових епізодах новели Миколи Хвильового «Я (Романтика)».

Література

1. Войтович В. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2017. 664 с.
2. Довженко О. Зачарована Десна. Київ: Молодь, 1976. 62 с.
3. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу: Іст.-реліг. Моногр. Видання друге. Київ: АТ «Обереги», 1994. 424 с.
4. Ковальчук О. Г. Світ як «голос присутності» (поезія та проза Миколи Хвильового). Ніжин, 2018. 116 с.
5. Рай у Біблії: сад або місто? URL: [http://www.god.in.ua/?p=2530 й](http://www.god.in.ua/?p=2530)
8. Сидоренко Ю. Методика вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9-11 класах: дис. ... доктор філософії: 014 / Ніжин, 2023.
6. Хвильовий М. Твори в двох томах. Том 1. Поезія. Оповідання. Новели. Повісті. Київ: Дніпро, 1991. 650 с.

ДОДАТКИ

Ключові поняття міфопоетичного вивчення творів

Легенда (не як жанр, а елемент твору) – фантастична розповідь про незвичайні події, героїв. Синонім до поняття міф.

Міф – це світоглядні уявлення давніх людей про світ, оформлені у фантастичній оповіді, що має символічний зміст.

Міфопоетика (міфологізм, міфотворчість) – особливості авторського використання міфу в художній літературі.

Міфологічна структура твору (міфологічна образність твору) – комплекс міфів, легенд, обрядів, звичаїв, вірувань, образів, сюжетів, мотивів, що мають міфологічне походження, які використав автор у літературному творі.

Міфологічна парадигма твору – це об'єднання міфологічних елементів залежно від їхнього світоглядного походження (античного, біблійного чи слов'янського).

Міфологема – ключова одиниця міфу в формі слова чи словосполучення, що означає ім'я, назву предметів, істот, ознак, місць часу і простору. Може бути символом.

Міфічний образ – персонаж чи символ, що має походження з сюжетів, мотивів, уявлень певних міфологічних систем (античної, християнської, слов'янсько-язичницької). Наприклад, Прометей, мавка, Мойсей.

Концептуально-міфологічний аналіз – осмислення авторської концепції художньої дійсності на основі опрацювання міфологічних структур експліцитного типу. Кожен різновид концептуально-міфологічного аналізу можна реалізувати шляхом опрацювання міфологічних структур на таких рівнях: мовно-міфологічних елементів (словесно-міфологічний аналіз), сюжетно-композиційних частин твору (сюжетно-міфологічний), образів-персонажів міфологічного походження (образно-міфологічний), жанрової та стильової природи твору (комбінований як єдність жанрово-міфологічного та міфологічно-стильового шляхів аналізу).

Словесно-міфологічний аналіз – це дослідження мовних конструкцій міфологічного походження, їх проблемно-тематичного змісту.

Сюжетно-міфологічний аналіз – це дослідження твору за основними сюжетними епізодами з міфологічними структурами, їх значенні висвітленні проблемно-тематичного змісту твору.

Образно-міфологічний аналіз – це дослідження міфологічних образів-персонажів, їхніх взаємозв'язків та ролі у розкритті тем і проблем твору.

Жанрово-міфологічний аналіз – це дослідження ролі міфологічної образності у наданні твору жанрових ознак.

Міфологічно-стильовий аналіз – це дослідження ролі міфологічної образності у наданні твору стильових ознак.

Пам'ятка для читання творів із міфологічними структурами

Пам'ятка для читання творів із міфологічними структурами

Кожен твір
потребує
уважного
прочитання

Уважно й повністю читайте твір

Спробуйте пояснити його назву, її міфологічне походження

Зверніть увагу!

Зосередьтеся на значенні внутрішніх монологів персонажів

Вдумливо читайте авторські відступи, вставні епізоди

Розширюй свої знання
з міфології, щоб краще
розуміти літературні твори!

Які міфічні образи використано у творі

Звертайте увагу на пейзажі та художні деталі

Адаптована стандартна схема аналізу образу-персонажа міфологічного походження

1. **Ім'я.** Яке походження імені героя? Яке значення воно має у названих міфах? На які риси героя вказує це ім'я?
2. **Портрет.** Які портретні деталі автор запозичив з першоджерела для характеристики героя? Які міфологічні ознаки має зовнішній вигляд персонажів? З ким порівнюється персонаж?
3. **Дії та вчинки.** Які вчинки героя відповідають міфологічному сюжету? Як вони його характеризують? Чи виконує персонаж містичні дії? Про що це свідчить? Із якими міфологічними істотами, персонажами взаємодіє герой? Яку роль у сюжеті виконують такі вчинки? Як це пов'язано з тематикою та ідейним змістом твору?
4. **Особливості мови.** Чи використовує герой міфологічну лексику (молитви, замовляння, ворожіння, проповіді і т. п.)? Як це впливає на нього, інших персонажів чи сюжет твору в цілому? Які мовні звороти увиразнюють образ-персонаж?
5. **Думки та почуття.** Як персонаж сприймає навколишній світ? Які життєві цінності відрізняють його від інших героїв? Як міфобачення героя вказує на його внутрішні пріоритети?
6. **Оцінка героя іншими дійовими особами.** Як ставляться до героя інші міфологічні персонажі? Які основні якості героя вони відзначають?
7. **Позасюжетні елементи.** Які авторські відступи, описи портрету, пейзажу, інтер'єру доповнюють характеристику міфологічного персонажа? Чи наявні у тексті описи міфічних часопросторових об'єктів, яка їх роль у творі?

Слов'янські міфічні образи та символи: тлумачення понять

Укладено за матеріалами наукового дослідження В. Войтовича «Українська міфологія», що є своєрідною ілюстрованою енциклопедією народних вірувань.

Божества

БОЯН – міфічний поет-співець. У «Слові о полку Ігоревім» читаємо: «Віщий Бояне, Велесів внуче» (співці-поети вважалися онуками бога Велеса). Ім'я Бояна також згадується у написах Софії Київської та в Новгородському літописі.

Образ Бояна, за припущенням, постає у «Слові» під впливом болгарської культурно-релігійної спадщини. Син Сонця і Місяця Боян, згідно з болгарською міфологією, – божество співу. У нього та богині-риби Бойгали народився син Їджик, котрого вважали родоначальником гунів. А срібні монети, якими прикрашали себе болгарки, символізували луску Бойгали. Взагалі предки називали оповідачів билин та казок баянами чи обаятелями, а давньоруське слово баять означало співати, розповідати, заклимати [1, с. 42].

ВЕЛЕС – один з найзагадковіших богів давньої України, бог мистецтва, краси, щастя й любові; опікун тварин, покровитель волхвів, ясновидців, віщунів. Співець Боян у «Слові о полку Ігоревім» називається онуком Велеса: «Віщий Бояне, Велесів внуче».

У русько-візантійських договорах поряд із громовержцем Перуном згадується Велес: Перун сприймається як бог зброї, а Велес – як бог золота, а тому на знак вірності йому клали перед кумиром-образом золото та «пили воду із золота».

Історики давно помічено, що в середньовічній Русі, насамперед на Півночі, культ Велеса був в особливій пошані. У стародавньому Новгороді була Велесова вулиця, на якій пізніше на місці Велесового требища була побудована церква св. Власія.

Велес вважався помічником хліборобів. Коли дозрівали хліба, у полі робили закрутки, які називали «завивати Велесову бороду», тобто дарували богові-охоронцю межі пучок золотих колосків. На честь цієї «бороди» співали обрядових пісень. Так само на початку жнив перші дозрілі колоски присвячували Велесу – божеству, що доглядає за нивами.

З Велесом пов'язано сузір'я Плеяд (народна назва – волосожари). Ці зірки вважаються дружинами Велеса. Їхнє сяйво віщує мисливцям вдале полювання на ведмедя. Деякі дослідники вважають, що Велес – одне з найдавніших божеств, корені якого виходять ще з ведмежого культу неандертальців [1, с. 50-51].

ДАЖБОГ – бог світла і Сонця, син могутнього бога вогню Сварога; подавач усякого добра, опікун людської долі та достатку; бог, який дає білий день, щастя та любов. Зі сходом Сонця у предків з давніх давен асоціювалося його відродження, а тому Сварог є божество-батько, який дає життя Сонцю Дажбогу.

За народними віруваннями, Сонце бувало не тільки добрим. Як справжня жива істота, воно іноді гнівалося на землян. У «Слові...» Сонце «світлетрисвітле» своїм пекучим промінням губить воїнів князя Ігоря. «Слово» називає русичів внуками Дажбога (Сонця). Щаслива втеча Ігоря з полону завершується зустріччю з Сонцем: «Сонце світиться на небесах – Ігор князь в Руській землі». За стародавніми міфами, три сонячні побратими супроводжують Дажбога в небі: Ярило – бог весняного рівнодення, Семиярило – бог літнього сонцестояння та Коляда – бог зимового сонцестояння та Коляда – бог зимового сонцестояння. Днем породин молодого Сонця вважався день зимового сонцестояння (21–22 грудня) [1, с. 124].

КАРНА – богиня-плакальниця, сестриця Жалю. Коли воїн помирав далеко від дому, Карна перша приходила його оплакувати. Приходила в чорній довгій одежині на поле битви і проводила там цілу ніч, виплакуючись за всіх матерів і жінок. Слов'янська богиня Zela, яку, очевидно, можна зіставити з Желею «Слова о полку Ігоревім» ідентична зі старогерманською богинею померлих і є супутницею померлих [1, с. 222].

Міфічні істоти

ЛІСОВИК (лішак, лісун, боровик, пастух, ліс праведний) – дух лісу, його господар; не даремно в деяких місцевостях його так і називають – ліс. Вірний слуга лісовика – полісун, з яким вони пильнують звірину, випасають її, бо то їхня худоба, а вовки та ведмеді – їхні вірні пси. Живе лісовик на густих деревах або в дуплах сухих дерев. Людей старається заманити в хащу, де їх лякає. Предки вшановували лісовика на Третього Спаса. У цей день йому клали на галявині скибку хліба з сіллю, пиріг або іншу жертву, щоб він не робив зла та не «водив» людей. У лісовика є ще помічники, яких звати блуд і страх. Ніхто ніколи не бачив, щоб вони коли-небудь залишали сліди від своїх ніг, а це тому, що вони

вихором замітають свій слід, так само, як і відьми. У серпні люди стежили за снопами, оберігаючи їх від забав лісовика, який розкидає їх, піднімаючи вихори, – через те в давнину ходили на тік з вивернутими кожухами і окреслювали магичне коло коцюбою. Вважалося, що лісовик боїться жару, тобто вогню, що є символом бога блискавиці та грому Перуна. За народними віруваннями, четвертого жовтня лісовик перестає бродити. Прощаючись з лісом, він від тієї прикраси починає ламати дерева, на галявинах рисе землю на сім п'ядей, заганняє звірів у нори, а сам провалюється в землю. Люди старалися цього дня не ходити у ліс.

ПЕРЕЛЕСНИК (Обаясник) – найзліший повітряний дух на відміну від інших духів, має вогненний хвіст. Він – посланець Великого чорта, прикутого величезними ланцюгами за руки й ноги до кам'яної стіни. Його називають ще Чорним, бо робить він тільки зло. Коли, бува, змії-перелесник пролітає над чиеюсь хатою, то в ній пропадає добробут, гине худоба, всихає сад. Перелесник дурить людину й зводить її на лихе, а гарних дівчат заманює і губить. Літає високо в піднебессі, дихаючи вогнем; над хатою розсипається іскрами і через комин з'являється перед вибраною подругою у вигляді молодця незрівнянної краси. Якщо очарує якусь любовними чарами, то це на все життя: «Вміє він приморочити, злодій, душу красної дівчиці привітаннями; усолоджує, губитель, мовою лебединою молодичю; заграває він, ненажерливий, ненаглядну в гарячих обіймах; розтопить він, варвар, уста червоні. Від його поцілунків горить красна дівчиця рум'яною зорею, цвіте красним сонечком. Без змія красна дівчиця сидить у журбі; без нього вона світу божого не бачить, без нього вона сушить-сушить себе!». Викрадаючи красуню, змії приносить її у своє підземне царство, замикає у скелі чи теремі і тримає до тієї пори, коли прийде за нею богатир-рятівник. За повір'ям, жінка, з якою живе вогненний змії, стає відьмою, а самі відьми літають до своїх коханців, перетворюючись на вогненних змії. «Коли б не терлич, був би я твій панич», – каже перелесник дівчині, коли вона має проти нього зілля терлич. Є прикмета: як побачиш на дорозі стрічку або поясок – ніколи не бери, бо то може бути змії-перелесник. У «Лісовій пісні» Лесі Українки «перелесник – гарний хлопець у червоній одежі, з червонястим, буйно розвіяним, як вітер, волоссям, з чорними бровами, з блискучими очима». Перелесниця – аналогічний дух жіночої статі, яку в народі називають ще Літавиця.

МАВКИ (нявки, навки, м'явки, бісиці) – душі померлих дітей; живуть на деревах, у полях, іноді у гірських печерах. Там, де танцюють мавки, трава росте

краща й густіша. Як і русалки, знають про все на світі, а тому їм, особливо на Зелені свята, приносять жертвний хліб і кладуть на ниву, щоб вони разом з іншими польовими духами сприяли родючості полів. Мавки – вродливі молоді дівчата, високого зросту, з довгим волоссям, яке завжди уквітчане. Одяг у них тонкий та прозорий, спереду виглядають як дівчата, але безтілесні. Через те нема в них тіні, а коли бігають по траві, то вона під їхніми ногами не колихається. Мавок називають ще нявками, навками, бо їхні душі, як і душі русалок, випускаються на волю, і вони перетворюються на справжніх людей у «навій» день, тобто в день померлих, а саме в Чистий четвер (Навський великдень).

ВОДЯНИК (водяний, водовик, кум Гребінь) – міфічний цар, який володіє всією водою у світі: ріками, озерами, болотами, водоріями, морями тощо. За народними уявленнями, водяник голий, рудий, часто волохатий, з хвостом, крильми, часом, як свиня, з малими ріжками; він сміється та плескає руками. Дош для нього – то п'яний трунок, ніби вино і мед, який він залюбки поглинає в своє велетенське черево. Водяник любить збиратися з нечистими духами в корчмі, де весело проводить з ними час за випивкою та грою в кості чи карти. Він – володар усіх живих істот водяного царства, дух річок та озер. Неодмінним атрибутом водяника є золотий тризуб, котрим він вибиває із землі джерельну воду, щоб жити рослинність та водяних жителів. Водяники майже завжди жонаті і мають багато дітей, одружуючись на утопленицях і на тих дівчатах, яких прокляли батько чи мати і які через це були забрані нечистою силою в підводне царство. Там вони перетворюються на русалок і стають доступними любові водяника. Водяні діви (моряни, водянці, дунавки, русалки) – то дочки та дружини водяника, над якими він панує. Коли навесні ріки виходять із берегів, у народі казали, що то водяники повпивалися на весіллі і з веселощами й танцями руйнують усе на своєму шляху.

Водяник спить лише взимку, коли холод замикає дощі і застилає води кригою. З початком весни він просинається голодний і сердитий; з такої прикрості він ламає лід, піднімає хвилі, розганяє рибу. У таку пору люди купували коня за будь-які гроші, не торгуючись, відгодовували три дні, потім спутували ноги мотузками, на голову одягали два жорна, голову обмазували медом, у гриву вплітали червоні стрічки й опівночі опускали в ополонку або топили посеред річки. Три дні чекає водяник такого гостинця, проявляючи своє нетерпіння колиханням вод і глухим стогоном. Задобрений таким жертвоприношенням, водяник заспокоювався. Коли цього не робили, опівночі водяник піднімав воду так високо,

що ніби гора виростала. Тоді люди розкладали по берегах вогні й співали пісень. Водяник утихомирювався, і вода знову входила в свої береги. Щоб водяник не зруйнував греблю, мельники раз на рік приносили йому в дар добре відгодовану чорну свиню. Хто цього не робив, того він мордував під час сну, а греблю розмивав. Посеред вересня, коли вже відчутне наближення зими, водянику приносили гуску як прощальну нагороду за те, що він оберігав хатніх гусей і качок протягом літа.

Подібно до домовика, який усе тягне із сусідніх комор та льохів у свій дім, водяник переманює до себе рибу з чужих річок та озер. Так пояснювали у народі зникнення риби в тих чи інших водах. А подекуди казали, що один водяник програв усе своє майно іншому.

В українському фольклорі, на відміну від російського й білоруського, невідомий образ водянихи. Жіночою паралеллю тут часто виступає русалка. Коли у водяника жінка має народити, він стає звичайною людиною, приходить у місто чи село і запрошує до себе бабу-сповитуху, а під кінець щедро нагороджує її за працю сріблом і золотом. Водяника легко можна впізнати, бо з лівої поли його постійно капає вода; де б він не сів, те м місце завжди виявляється мокрим. У своїй стихії водяник нездоланний, а на землі він слабшає. Водяник також має здатність перекидатися в сома, щуку, лебедя, в'юна, жабу, в дитя у сорочечці, що сміється та бігає по воді, іноді перетворюється на kota, скаче у вогонь, кричить, рідше – на діда, дорослого чоловіка, на ягня чи пса.

Відомі сюжети, де водяник являється людям високим сивим конем. У давнину вважали, що водяник безсилий проти ведмедя і через те боїться його. В одній із легенд водяник – це колишній утопленик, що вночі навідується до власного скарбу. Оскільки на тому місці, де водяник закопав його, чоловік збудував хату, дух щоночі виносить усіх членів сім'ї сонними на двір, а сам тим часом порпається у хаті. Це тривало доти, доки господар не покликав до хати ведмежатника. Потрапивши в лапи ведмедеві, водяник більше не чіпає чоловіка, а зустрівши його на озері, пропонує гроші, а хату просить знести з залятого місця.

Іноді водяник заважає рибалкам, топить людей, обливає їх водою тощо. Рибалки в давнину приносили водянику пожертвування у вигляді жменьки тютюну, хлібних крихток, а то й виливали на воду трішки вина чи горілки. Водяник також є покровителем бджільництва. У давнину прийнято було перший рій топити в річці чи озері – у жертву водянику: хто так зробить, у того розведеться багато бджіл.

РУСАЛКИ, русавки, купалки, водяниці, лоскотухи – богині земної води, які живуть на дні водоймищ; неназвані маленькі дівчатка, мертвонароджені чи приспані матерями. Русалки дуже гарні з лиця, тіло в них блакитне чи синє, зелені або чорні очі, та довгі пухнасті вії. На перший погляд, русалки радісні, безтурботні, а насправді доля їхня сумна. Вони одягнені в довгі білі сорочки або ж голі, з розпущеним чорним або ж зеленим волоссям до самих колін. За повір'ям, у русалок пальці на ногах з'єднані перетинкою, як у гусей, що видно по їхніх слідах. Сліди ці можна бачити тільки тоді, коли русалки, захоплені зненацька, поспіхом кидаються у вод; звичайно перед тим, як покинути берег, вони ретельно згладжують пісок. За повір'ям, русалку може побачити тільки щаслива людина, але якщо вона комусь розкаже про це, то з нею станеться велике лихо.

Місяць – то їхнє сонце. Найбільше русалок – ясної місячної ночі на Святому тижні, перед Зеленими святами у так званий Чистий, або Сухий, четвер. У цю пору, коли квітує жито, виходять вони на берег, щоб трохи просохнути. Особливо полюють тоді за гарними парубками, заманюють їх чудовими піснями, а спіймавши, лоскочуть попід руки; залоскотавши до смерті, тягнуть у воду. Душі вони не мають, а тільки серце. Мавки – то їхні подруги. Вважалося: якщо в русалки є гребінець, то вона може затопити будь-яке місце, розчісуючи своє хвилясте волосся; однак коли її коси висохнуть, вона відразу ж помирає. Ось чому русалки бояться відходити далеко від берега, не захопивши з собою гребеня. Злі вітри та зливи – робота русалок. Щоб хліба визріли і дали багатий урожай, погода потрібна тиха, тепла, з невеликими дощами; а тому в деяких місцевостях проводили обряди проганяння русалок.

ПОТЕРЧА (потороча) – немовля, яке померло одразу після народження без хрещення і стало потойбічною істотою. Як і русалки, ці персонажі незлостиві, хоча й мають магічну силу. Потерчата живуть по озерах або на болотах, ходять у темряві з каганчиками і тим світлом заманюють людей. Уміють літати у подібні кажана чи сороки, кричать, як коти. До людей озиваються жалібно, подібно до жаб'ячого кумкання. Їм кидають шматок полотна або глини. У новорічну ніч потерчата переслідують своїх бабок-повитух, тому повитухи в цю ніч ходять із різкою. Коли нікого з дорослих немає в хаті, потерчата можуть вилазити з-під печі та колихати своїх молодших братиків і сестричок.

На відміну від інших заложних мерців, потерчата приходять на допомогу своїм родичам тоді, коли виникає пряма загроза їхньому життю або у

переламні моменти долі: народження дитини, шлюб, смерть. У деяких сюжетах вони допомагають членам роду, котрі випадково потрапили у потойбічний світ, повернутися до попереднього життя. Таким чином, у природі потерчат поєднуються різні уявлення: про духів предків, що виступають охоронцями роду, і про «нечисту силу». Однак саме вони найчастіше виявляються захисниками й помічниками людини.

У Карпатах потерчатами («опирями») називають хлопчиків з довгим волоссям і в довгих білих сорочках. На Зеленого Юрія вони нібито збирають з посівів росу, що призводить до посухи.

ЧУГАЙСТЕР (лісовий чоловік, лісовий дід, ночник, гай, снігова людина) – заклята людина, мешканець лісів і ір. Він волохатий, голий, з рогами. Ніяка звірина не може його з'їсти, ані людина вбити, бо так йому «пороблено». Люди розказують, що особливо чугайстра бояться повітрулі. Він на повітруль чатує, сховавшись у листя, а коли та підійде, то вбиває її, смажить і їсть.

Чугайстер, як і лісовик, – істота загалом безневинна. Він мужньо зносить людські жарти, любить сидіти біля вогнища, віртуозно грає на скрипці, а танцюрист із нього шалений: може статися так, що не всяка людина витримає темпу його танцю. Якщо помре, то засмучений чугайстер піде собі далі, а добрих танцюристів він нагороджує.

Чугайсторові підвладні всі звірі у лісі. По воду він посилає лися, вовка, а са не ходить. Ведмедя посилає проти багачів, аби вони пам'ятали, що й над ними є сила страшна. Не можна кривдити слуг чугайстра – звірів лісових.

За переказами, чугайстер може мати від двох до семи метрів росту. Може з'являтися танцюючим вітром-вихором. Є оповідки, з яких чугайстер постає схожим на змія, тому що вміє звитися у велетенське коесо довкола ватри й так грітися. Шерсть на ньому біла або чорна; біла й борода, очі сині. Лісоруби вірили, що взимку чугайстер залазить у димник колиби й там співає.

Чугайстер безсилий перед еталевою сокирою, але може зі своєї ноги зробити сокиру. Він – захисник пастухів і лісорубів. Якщо з ни добре поведеться, то попередить, коли ведмідь нападе на стадо [1, с. 593].

Персоніфіковані істоти

ЗЛИДНІ – маленькі заморені істоти, домові карлики. Іноді так засядуть у хаті, що чоловік, хоч би він був найбагатший, збідніє. Злидні – діти Недолі. Вони живуть у хаті у запічку або під піччю, яка вважається центром хатнього господарства, там,

де мав би жити домовик. Люблять накликати до хати й іншу злу силу: хворобу, трясцю та ін.. від злиднів оберігають вінки, сплетені з останніх польових трав і квітів. Такі вінки в оселі колись висіли всю зиму. Щоб позбутися злиднів, у хаті не повинно бути жодної краденої речі.

ВОВКУЛАКА – людина, що має здатність втілюватися у вовка або стає ним за тяжкі провини чи від чарів злого відьмака. Вовкулаки втікають до лісу й там живуть, як звірі. Потрапляючи до зграї, вони добувають вовкам корм, нападаючи на худобу, але не поїдають її, а тільки душать. Така людина-вовк приречена на тривалі страждання, аж поки знову не стане людиною. Впізнати вовкулаку можна по тому, що в нього задні ноги не такі, як у вовка, а коліньми вперед, як у людини, і завжди в нього на шиї висить мотузка, і як її розірвати, то вовкулака враз стає людиною. Побутують також легенди, за якими людина може бути перетворена у вовка, якщо св. Юрій кине на неї вовчу шкуру; вірменська традиція теж стверджує, що вночі на злісних жінок можуть нападати вовчі шкури .

Існує повір'я, що коли жінка на початку вагітності побачила вовка, то в неї народиться син-вовкулака. Вовкулаками стають і «вроджені», тобто ті діти, які з'являються на світ із лона матері не головою, як звичайно, а ногами.

В одній з українських легенд момент перевтілення виглядає так: «Як прийшла до його тая пора, що вже йому треба бігти, то він так стогне! Вийшов за клуню, устроїв ножа в землю, почав розбиратися, геть розібрався, голий зостався. Потім перекинувся через той ніж дай став вовком».

Інший спосіб перевтілення написав П. Штейн: «Перед оберненням вовка чарівник вбиває в землю п'ять осикових кілків у якомусь усамітненому місці, але так, щоб два кілки були ніби передні ноги, два – задні, а п'ятий хвіст, і скачучи вперед через усі, починаючи з заднього кілка, стає вовком».

Вовкулаці чуже все вовче. Він спокійний, часто скавучить, їсть тільки хліб; вовки заїдають його, тому він горнеться до людей, а ті не можуть зрозуміти його. За уявленнями українців та білорусів, вовкулака навіть не виє по-вовчому, а стогне і плаче, як людина.

Доки люди ходять вовками, їх мусить остерігатися й чаклун, особливо коли мине так багато часу, що він і забуде, що пустив їх вовками. Тоді вовча зграя може напасти на нього зненацька і розірвати. Єдиним порятунком для людини, яку переслідує зграя вовкулаків, може стати кинутий позад себе на дорогу пояс. Переступивши через нього, вони знову стануть людьми.

У багатьох легендах у попередній стан перевертня повертаються чарівники. Крім випадку з мотузкою, найчастіше це робиться просуванням вовкулаки через ярмо, биттям житнім перевеслом чи трьома різками доти, доки шкура не лусне й не злізе повністю.

Слово «вовкулака», як вважають дослідники, двочленне. Перша його частина не потребує роз'яснення, а друга походить від слова «кудлак» і «кудлатий» (оброслий волоссям, шерстю). В Україні слово «кодлю», яке входить складовою частиною до російської та болгарської назв перевертня, вживається і в значенні рід, плем'я. Тому «вовкодлак» можна реконструювати і як «вовчий рід».

ДОЛЯ, за народними уявленнями, – добрий дух, який захищає людину, приносить щастя та багатство усім, однак коли людина лінива або погана, то доля її покидає. Саме уявлення про Бога у давнину було невіддільне про уявлення про багатство, про сукупність усіх життєвих благ, *долю* (від «ділити») яких людина отримувала за сприяння відповідного божества. Кожній людині Бог призначає долю, а тому життя її передбачене долею, і тому нічого в ньому не буває випадкового. Людина може відчувати долю лише інтуїтивно, своїм внутрішнім голосом, який у тяжку хвилину приходить на поміч. Іноді людина вишукує свою долю, старається змінити свій характер і поведінку або, як у тій казці, добивається від неї доброї поради чи позбувається різними хитрими способами: забиває в пень, топить або закопує в якому-небудь посуді, бо то може бути недоля та її лихі діти – злидні. Доля не відходить від людини до самої смерті, вона з нею повінчана. Від долі не можна ні втекти, ні сховатися. Розлучення дівчини зі своїм милим – то розставання зі своєю Долею.

ВОГНЕВИЦЯ (Пропасниця) – потвора у вигляді кістлявої баби з великими палаючими вогнем очима. Приносить до людей жар усередину, холеру та інші страшні хвороби.

МОЛЬФАР – чарівник, злий дух. Мольфарити – чаклувати. Мольфари-чарівники збирали зілля для відертання грозової тучі, граду; для причаровування чужої жінки; для відхилення чоловіка від жінки [1, с. 321].

Дендрологічні образи

ДЕРЕВА. Давні українці вирізняли окремі дерева серед інших і наділяли їх магічними властивостями. Так виник культ дерева, лісу. Для таких дерев відводилися окремі місця, Священні гаї, де не можна було навіть зламати гілочку,

адже вони вважалися житлом богів на землі. Священими деревами переважно були дуб, ясен, береза, тополя, верба, липа, вишня. Дерево, якому судився довгий вік, ставало священним. Мотив поклоніння дереву має дуже довгу історію і часто виступає в легендах і казках.

ДУБ – особливо священне дерево, втілення світового дерева-прадуба, яке росте у вирії. Дуб – дерево бога блискавки і грому Перуна, його шанують за міцність, красу, довговічність, а в давнину рубали тільки з дозволу волхвів.

Вік дуба – більше тисячі років, але відомі й такі, що прожили дві тисячі років. Дуб не гине навіть тоді, коли від нього залишиться пень. Мине час, і один із молодих паростків стане новим деревом. Дуб – дерево замовлянь, у нього наймогутніша влада над лихими силами. Він оберігає людину від усяких напастей, від злого чародійства, ним лікуються від пропасниці. До нього кожен може йти за здоров'ям. Притулившись потилицею до стовбура та притиснувши долоні, потрібно постояти хвилю, тоді відчується приплив життєдайних сил. Вважалося, що в омелі, яка часто виростає на дубі і продовжує зеленіти навіть на безлистому дереві, міститься жива душа дуба. Мандрівники залишали біля священних дубів свої посохи, аби забезпечити собі подальший благополучний шлях.

ВЕРБА – символ не тільки Світового дерева, а й надзвичайної життєвої сили, бо має здатність розвиватися без коріння. Протиставляється сосні та дубу, які не завжди можуть витримати бурю; вербові ж гілки завдяки своїй гнучкості залишаються цілими. Вербовим прутиком відшукували воду, перш ніж копати криницю. Саме цим деревом обсаджували колодязі, бо вважалося, що воно очищує й відроджує джерельцю, забираючи на себе весь намул і бруд. Раніше відра для питної води робилися тільки з верби, а коли з іншого дерева, то обов'язково у відро з водою клалося вербове кільце.

Верба вміє говорити й плакати, а коли її рубають, то з неї тече кров. Лозина – символ дівочості, гнучкості, сирітства.

ОСИКА – прокляте дерево і водночас оберіг від злих сил. «Вбити осикового клина» – метафоричний вислів, що означає викоренити зло в самому його зародку.

Міфологеми-символи

ВОДА – за народними віруваннями, найбільший дар неба Матері-Землі, бо вона оживлює її та робить плодючою. Вода – це середовище загального зачаття і народження. Але зачаття вимагає як жіночого, так і чоловічого начала; звідси два аспекти міфологеми води [1, с. 83]. Наші предки славили та поклонялися воді. О.

Кононенко вказує, що «слов'яни обожнювали воду, вважали її сестрою, а чи жоною світла, вогню, сонця. Поклонялися воді скрізь і всякій: морю, річці, озеру, джерелу, криниці, росі, дощу» [2, 36].

РАЙ – 1) місце перебування перших людей – Адама і Єви; 2) блаженна, вічнозелена сонячна й тепла країна, у якій мешкають праведні душі померлих; потойбічний невидимий світ, уявлення про який утверджує віру в невмирущість. Ця країна далеко-далеко на сході – там, де вирій, куди дорога далека й тяжка і, щоб полегшити покійнику туди шлях, треба його належно вирядити [1, с. 416].

РІЗДВО – у давнину свято на честь могутнього бога Рода – творця Всесвіту. Від прадавніх часів так стало називатися велике свято різдва світла, яке за 12 священних ночей творення Всесвіту, кожна з яких тривала по 1000 років, подарувала нам богиня всього суцього Лада. Тоді народилися життя і весь земний світ: золоте Сонце на Святий вечір, ясен Місяць на Щедрий вечір та богиня кришталевої води Дана на Водохрещу. Тому на честь творця Всесвіту готували 12 священних страв, які є жертвою 12-ти сузір'я Зодіаку, бо приготовлені від їхнього Живого вогню. Щоб протидіяти цьому давньому звичаю, християнський Рим на місце Сонце-бога поставив свято Сонця-Богочоловіка. Від 354 р. Католицька Церква називає Ісуса Христа Сонцем правди, Сонцем справедливості [1, с. 421].

КАМІНЬ – один із першоелементів світу (поряд із землею, водою, вогнем та повітрям); у народній традиції об'єкт поклоніння. Камінь символізує вічність. За народними віруваннями, каміння може народжувати людей, а люди перетворюються на каміння. Зламаний камінь означає смерть, розруху» [1, с. 218 - 219].

СОНЦЕ – символ Всевидючого божества, Вищої космічної сили, центру буття, Матері Всесвіту, осяяння, слави, величі. За стародавніми уявленнями, – це найвеличніше творіння богині Лади і бога Сварога, що було дароване усьому живому [1, с. 32]. Богом Сонця вважається Дажбог, а опыкунаи божественного кола – Ярило, Семиярило і Коляда. Сонце – святе і праведне, і призначив його Всебог освітлювати та зігрівати землю й давати їй плодючість.

Герої «Слова о полку Ігоревім» Олег та Ігор вважали себе онуками денного світила. Нащадками сонячного Дажбога називає автор безсмертної пам'ятки і весь руський народ. До Сонця як до божества звертається дружина князя Ігоря Ярославна:

*Плаче-тужить Ярославна
Вранці в Путивлі на валу,
Словами промовляючи:
«Сонце світле, трисвітле!
Для всіх ти тепле і красне єси.
Чому ж, Сонце-господарю,
Простерло проміння гаряче своє
На воїнів мого милого
У полі безводному,
Спрагою їм луки посушило,
Тугою сагайдаки склетило!»* [1, с. 497].

ЗАТЕМНЕННЯ, затьма – природне явище, якому приписується негативний вплив на людей; пояснюється переважно зловіщими діями демонів; часто сприймається як Божа кара за людські гріхи або як провіщення біди. Затемнення як вісник нещастя бачимо у «Слові о полку Ігоревім». [1, с. 186].

ХАТА – матеріальне і духовне осереддя сім'ї, родинне вогнище, місце перебування душ предків – охоронців від темних сил. Хата була малим відтворенням Космосу, а тому мала чітку орієнтацію на сторони світу. З північної сторони, де ніколи не буває сонця, вікон не робили, її часто навіть не білили [1, с. 557].

ХРЕСТ – один із найдавніших сакральних знаків, культовий предмет, знак Сонця і вогню, що виник задовго до поширення християнства. Основним символом давніх українців був так званий орійський хрест – хрест з чотирма променями і колом посередині, що є «відображенням пов'язаних із Сонцем головних географічних координат: південь, північ, схід, захід. Разом вони складають певну цілісність – «всі чотири сторони». Хрест – це й символ вічного життя; оберіг від темних сил. Хресне знамення має також охоронне значення [1, с.568].

Література до додатка:

1. Войтович В. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2017. 664 с.
2. Слов'янський світ. Ілюстрований словник-довідник міфологічних уявлень, вірувань, обрядів, легенд та їхніх відлунь у фольклорі і пізніших звичаях українців, братів-слов'ян та інших народів / [уклад. : О. А. Кононенко]. Київ, 2008. 784 с.

Навчальне видання

СИДОРЕНКО Ю. О.

**ВИВЧЕННЯ ТВОРІВ ІЗ МІФОЛОГІЧНИМИ
СТРУКТУРАМИ НА ЗАНЯТТЯХ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

Навчально-методичний посібник

Технічний редактор – І. П. Борис
Верстка, макетування – В. М. Косяк

Підписано до друку	Формат 60x84/16	Папір офсетний
Гарнітура Times New Roman	Ум. друк. арк. 4,71	Тираж ел. вид.
Замовлення №	Обл.-вид. арк. 5,70	

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя.

м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3-А
(04631) 7-19-72

E-mail: vidavn_ndu@ukr.net

www.ndu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 2137 від 29.03.05 р.